

Hiz. Peygamber'in İnşâ ve Barınmaya Yaklaşımı: Hadis Rivayetlerinin Bağlamsal Bir Okuması

Mahmut BİNGÜL | orcid.org/0000-0002-6876-0220 | mbingul1694@gmail.com

Dr., Bağımsız Araştırmacı, İstanbul, Türkiye

Öz

Bu çalışma, İslâm düşüncesinde bina inşasının yalnızca teknik ve fiziksel bir faaliyet olarak değil, aynı zamanda dînî, ahlâkî ve toplumsal boyutları bulunan çok yönlü bir olgu olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma, Hiz. Peygamber'den nakledilen sözler ve uygulamalar çerçevesinde inşâ ve barınma faaliyetlerinin hangi anlamları taşıdığını, hangi durumlarda meşru kabul edildiğini ve hangi şartlarda tenkit ya da teşvik edildiğini bağlam merkezli bir yaklaşımla incelemektedir. Çalışmanın temel problemi, bina yapımına dair rivayetlerde yer alan müspet ve menfi ifadeler arasındaki zâhirî çelişkinin nasıl anlaşılması gerektiğidir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, söz konusu rivayetlerin gerçekten bir tenakuz içerip içermediğini ve İslâm'da bina inşasına yönelik bütüncül bir yaklaşımın bulunup bulunmadığını tespit etmektir. Literatürde Hiz. Peygamber'in konut anlayışı genellikle iç mekân düzeni, mahremiyet ve ailevî huzur çerçevesinde ele alınmış; buna karşılık bina inşasına dair teşvik ve tenkit içeren rivayetler arasındaki ilişki yeterince analiz edilmemiştir. Bu çalışma ise söz konusu boşluğu doldurmayı hedefleyerek, rivayetlerdeki farklı ifadelerin bağlamlarından kopuk bir şekilde değil, değer merkezli ve amaç odaklı bir okuma ile değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, bina inşasına ilişkin rivayetlerin çelişkili değil, ahlâkî ve toplumsal ilkeler doğrultusunda yönlendirici bir mahiyet taşıdığını ileri sürmektedir. Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş; klasik hadis külliyatı, şerh eserleri ve modern çalışmalar incelenmiştir. Sahih, hasen ve zayıf kategorilerindeki rivayetler taranarak metin merkezli bir tasnife tabi tutulmuş, sened analizleri dikkate alınmakla birlikte ağırlıklı olarak metin ve bağlam tahliline odaklanılmıştır. Rivayetlerin söylenmiş olduğu dînî, kültürel ve sosyal zemin göz önünde bulundurularak, inşâ faaliyetlerine yönelik tenkit ve teşviklerin belirli niyetler, davranış biçimleri ve ahlâkî tutumlarla ilişkili olup olmadığı incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre bina inşası İslâm'da ne mutlak surette yasaklanmış ne de sınırsız biçimde teşvik edilmiştir. İnşâ faaliyetlerinin meşruiyeti; ihtiyaç, zaruret, niyet, toplumsal fayda ve ahlâkî etkilerle şekillenmektedir. Aile yapısını koruyan, mahremiyeti gözetken, toplumsal menfaate hizmet eden ve misafirperverliği mümkün kılan yapılar teşvik edilirken; israf, kibir ve gösterişe dayalı inşâ faaliyetleri tenkit edilmiştir. Sonuç olarak çalışma, Hiz. Peygamber'in bina inşasına yönelik söz ve uygulamalarını bütüncül bir çerçevede ele alarak, fiziki mekânlar ile ahlâkî değerler arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu ortaya koymakta ve inşâ faaliyetlerinin medeniyet ve değer inşasının önemli bir parçası olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İnşâ Anlayışı, Teşvik ve Tenkit, Bağlamsal Yorum, Ahlâkî Değerler.

Atıf Bilgisi

Bingül, Mahmut. "Hiz. Peygamber'in İnşâ ve Barınmaya Yaklaşımı: Hadis Rivayetlerinin Bağlamsal Bir Okuması". *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 12/1 (Ocak 2026), 208-238. DOI: [10.69576/ihya.1765604](https://doi.org/10.69576/ihya.1765604)

The Prophet Muhammad's (saw) Approach to Construction and Housing: A Contextual Reading of Hadith Narrations

Mahmut BİNGÜL | orcid.org/0000-0002-6876-0220 | mbingul1694@gmail.com

Dr., Independent Researcher, Istanbul, Türkiye

Abstract

This study aims to demonstrate that, within Islamic thought, building construction should be understood not merely as a technical or physical activity but as a multidimensional phenomenon encompassing religious, ethical, and social dimensions. Within the framework of the sayings and practices transmitted from the Prophet Muhammad, the research examines the meanings attributed to construction and housing activities, the conditions under which they were considered legitimate, and the circumstances in which they were either criticized or encouraged, through a context-based approach. The central problem of the study concerns how the apparent contradiction between positive and negative narrations related to building construction should be interpreted. Accordingly, the primary objective of the research is to determine whether these narrations genuinely contain a contradiction and whether a holistic approach to building construction exists in Islam. In the existing literature, the Prophet's understanding of housing has generally been discussed in relation to interior design, privacy, and familial harmony, while the relationship between narrations that encourage and those that criticize building construction has not been sufficiently analyzed. This study seeks to address this gap by arguing that the differing expressions found in the narrations should be evaluated not in isolation from their contexts but through a value-centered and purpose-oriented reading. From this perspective, the study contends that the narrations concerning building construction are not contradictory; rather, they serve a guiding function grounded in ethical and social principles. A qualitative research method is adopted in this study. Classical hadith collections, commentary works, and modern studies relevant to the subject have been examined. Narrations classified as *ṣaḥīḥ*, *ḥasan*, and *ḍaʿīf* were surveyed and subjected to a text-based classification. While chains of transmission were taken into consideration, the primary focus was placed on textual and contextual analysis. By taking into account the religious, cultural, and social contexts in which the narrations were articulated, the study investigates whether the encouragements and criticisms related to construction activities are associated with particular intentions, behavioral patterns, and ethical attitudes. The findings indicate that building construction is neither categorically prohibited nor unconditionally encouraged in Islam. Rather, the legitimacy of construction activities is shaped by factors such as necessity, need, intention, social benefit, and moral impact. Constructions that preserve family structure, protect privacy, serve the public interest, and facilitate hospitality are encouraged, whereas construction activities driven by extravagance, arrogance, and ostentation are subject to criticism. In conclusion, by addressing the Prophet's statements and practices concerning building construction within a holistic framework, the study reveals a strong relationship between physical spaces and moral values, emphasizing that construction activities constitute an important component of civilizational and value formation.

Keywords: Hadith, Concept of Construction, Encouragement and Criticism, Contextual Interpretation, Ethical Values.

Citation

Bingül, Mahmut. "The Prophet Muhammad's Approach to Construction and Housing: A Contextual Reading of Hadith Narrations". *İhya International Journal of Islamic Studies* 12/1 (January 2026), 208-238.
DOI: [10.69576/ihya.1765604](https://doi.org/10.69576/ihya.1765604)

Makale Bilgileri Article Information		
Makale Türü	Araştırma Makalesi	Research Article
Geliş Tarihi Date of Submission	16 Ağustos 2025	16 August 2025
Kabul Tarihi Date of Acceptance	11 Kasım 2025	11 November 2025
Yayınlanma Tarihi Date of Publication	13 Ocak 2026	13 January 2026
Değerlendirme Peer-Review	Çift kör hakemlik – İki dış hakem	Double anonymized - Two external
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın tasarlanması, yürütülmesi ve kaleme alınması dâhil olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel araştırma ve yayın etiğine titizlikle riayet edildiği; doğrudan veya dolaylı olarak yararlanılan bütün kaynakların eksiksiz, doğru ve usulüne uygun biçimde kaynakçada gösterildiği beyan olunur.	It is hereby declared that, throughout all stages of the design, conduct, and writing of this study, due care was taken to comply with the principles of scientific research and publication ethics, and that all sources directly or indirectly used have been fully, accurately, and appropriately cited in the references.
Etik Bildirim Ethical Issues Notification Address	ihyajournal@gmail.com	ihyajournal@gmail.com
Plagiarism Checks	Turnitin Benzerlik Taraması	Turnitin Similarity Check
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Yazar(lar), çalışmanın hazırlanması ve yayınlanması sürecinde herhangi bir çıkar çatışmasının mevcut olmadığını beyan eder	The author(s) declare that there is no conflict of interest with respect to the preparation and publication of this study.
Finansman Funding	Yazar(lar), bu çalışma için herhangi bir dış finansman alınmadığını beyan etmektedir.	The author(s) declare that no external funding was received for this research.
Telif Hakkı & Lisans Copyright & License	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur. Bu dergide yer alan yazılarda ifade edilen görüş ve değerlendirmeler, yazarlarının kişisel fikirlerini yansıtır; derginin kurumsal görüşü olarak kabul edilemez. Makale içeriklerinin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tümüyle yazarlara aittir; dergi editörleri ve yayın kurulu bu konuda herhangi bir sorumluluk üstlenmez.	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 . The views and opinions expressed in the articles published in this journal are solely those of the authors and do not reflect the official position of the journal. The authors bear full scientific and legal responsibility for the content of their articles; the editors and the editorial board assume no responsibility in this regard.

Extended Abstract

Shelter is a fundamental human need for the sustainability of life. Throughout history, structures have been built for various purposes such as privacy, security, and social order. These constructions have evolved beyond mere physical dwellings, becoming elements that reflect the social and cultural fabric of societies. Accordingly, architectural practices have varied under the influence of cultural, temporal, and faith-based factors. In the Qur'an, three principles are mentioned regarding the existential purpose of humankind on earth: worship, representation, and *i'mār* (construction and cultivation). These principles are also counted among the foundational elements of Islamic teachings on both the individual and societal levels. Construction activities undertaken to meet the human need for shelter have been shaped within this framework. The concept of *i'mār* refers to actions that facilitate human livelihood and make life more convenient. As a social being, a person's basic needs—such as shelter, sustenance, and nourishment—have not been regarded as matters to be met solely through individual effort. Rather, their fulfillment is seen as possible only through communal assistance, solidarity, and coexistence. Thus, the act of building may be considered not merely as the pursuit of personal benefit or property acquisition, but also as an expression of social justice, solidarity, and moral responsibility. From the perspective of hadith literature, shelter and construction are likewise not viewed solely as worldly necessities, but as multifaceted activities connected to personal ethics, communal benefit, and eschatological awareness. The Prophet Muhammad's own practices indicate that construction was often used as a means of producing value. Examination of the hadith corpus reveals that while tall buildings are sometimes described as signs of the Last Day and associated with worldliness, arrogance, extravagance, and ostentation, spacious homes are also described as sources of happiness, contributing to family harmony and well-being. The relevant hadith include both critical and encouraging statements, extending beyond these examples to encompass a variety of reports that will be addressed under thematic headings. This diversity in the narrations could be interpreted as indicative of contradiction—some traditions criticize building, while others encourage it. Such a situation easily gives rise to reductionist approaches that classify construction as either inherently virtuous or inherently harmful. However, when the addressees, contexts, purposes, and historical conditions of these narrations are considered, it becomes clear that the matter is approached within a value-centered, multi-layered framework. Most existing studies in the literature address the issue mainly in relation to housing, dwellings, and privacy, often analyzing the Prophet's views on residential architecture. Yet there has been relatively little comprehensive research that systematically evaluates the narrations containing both critical and encouraging statements about construction, clarifying under what circumstances such acts are considered praiseworthy or blameworthy. This study seeks to go beyond the existing literature by classifying the narrations about construction into categories of encouragement and criticism, and by re-evaluating the Prophet's statements not merely as comments on physical structures, architectural activities, or technical acts, but through moral and religious categories such as intention, social responsibility, communal benefit, eschatological awareness, privacy, extravagance, ostentation, and arrogance. In doing so, the study adopts a functional, contextual, and value-based approach rather than a purely text-centered one, aiming to reveal the nature of the connection Islam

establishes with physical space. In this framework, the research systematically examines the Prophet's words, practices, and related narrations, seeking to determine the specific contexts and purposes behind his statements. The life practices of the Companions who followed his example are also taken into account, alongside factors such as social responsibility and architectural simplicity as envisioned by Islam, in order to delineate the legitimate scope of construction activities. In the contemporary era, it is an undeniable fact that construction often functions primarily as a means of property acquisition, social status, luxury, and an expression of economic power. By presenting the Prophet's perspectives and practices on the matter, this study aims to provide a basis for reintroducing a sense of value and balance into such tendencies. As a result, this study approaches the narrations containing both criticism and encouragement regarding construction activities not as contradictions or opposing views, but through the principle of complementarity, adopting a holistic perspective. The Prophet's hadiths on construction are interpreted not merely on a formal or physical level, but also as a call to moral and spiritual responsibility. By taking into account the historical contexts of these reports, the study aims to develop an architectural and ethical outlook suited to the present day. In this way, construction, from an Islamic perspective, is redefined not merely as a technical or material undertaking, but as a multidimensional practice shaped by eschatological awareness, moral accountability, and the sincerity of one's intention.

Giriş

Barınmak, insan yaşamının sürdürülebilirliği bakımından temel bir ihtiyaçtır. Tarih boyunca, mahremiyet, güvenlik ve sosyal düzen gibi çeşitli nedenlerle yapılar inşa edilmiştir. İnşa edilen binalar yalnızca fiziki bir barınma faaliyeti olmanın ötesinde sosyal ve kültürel yapıyı yansıtan unsurlar haline gelmiştir.¹ Bu bağlamda mimari faaliyetler, kültürel, dönemsel ve inanç temelli faktörlerin etkisi ile değişkenlik göstermiştir.

Kur'an'da, insanın yeryüzündeki varoluşsal amacına yönelik üç unsurdan söz edilmektedir. Bunlar; ibadet,² temsil³ ve i'mâr⁴ eylemleridir. Bu ilkeler aynı zamanda İslâmî öğretilerin bireysel ve toplumsal düzlemdeki temel unsurları arasında zikredilmektedir.⁵ İnsanın barınma ihtiyacına yönelik inşa faaliyetleri de bu kapsamda şekillenmiş olup, imar kavramı, insanın geçimini kolaylaştıran ve yaşamı daha kolay bir hale getiren eylemler olarak tanımlanmaktadır.⁶ Çünkü sosyal bir varlık olan insanın barınma, geçim ve beslenme gibi temel ihtiyaçları, sadece bireysel gayret ile karşılanabilecek işler olarak görülmemiştir. Yaşamın sürdürülebilir olması için gerekli olan bu temel ihtiyaçların sağlanabilmesinin ancak toplumsal yardımlaşma, dayanışma ve bir arada yaşamak ile mümkün olacağı belirtilmektedir.⁷

Barınma ve bina inşası faaliyetleri, hadis rivayetleri perspektifinden incelendiğinde de yine sadece dünyevî bir zorunluluk olarak addedilmeyip, bireysel ahlak,⁸ toplumsal

¹ Bk. Nevzat Aydın, "Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler", *EKEV Akademi Dergisi* 63 (31 Ağustos 2015), 296.

² *Kur'an Yolu* (Erişim 23 Mayıs 2025), ez-Zâriyât, 51/56.

³ el-Bakara, 2/30.

⁴ Hûd, 11/61.

⁵ Bk. Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, nşr. Ebû'l-Yezîd Ebû Zeyd el-'Acemî (Kahire: Dâru's-Selâm, 1428/2007), 163-164.

⁶ Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a*, 85-86.

⁷ Bk. Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir (Ankara: Yeni Şafak Yayınları, 2004), 75-80.

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr (Beyrut: Dâr-u Tavkî'n-Necât, 1422/2001), "İmân", 36 (No. 50); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsîl-Arabî, t.y.), "İmân", 1 (No. 8); Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, *es-Sünen*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1419/1998), "İmân", 4 (No. 2610); Süleymân b. Eş'âs es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, nşr. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil Karabelelî (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Sünnet", 17 (No. 4695); Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb Nesâî, *es-Sünenü's-suğrâ*, nşr. Abdulfettah Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmî, 1406/1986), "İmân", 5 (No. 4990); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen*, nşr. Şuayb el-Arnaût vd. (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430), "İmân", 9 (No. 63); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985), 1/314 (No. 184); 1/434 (No. 367).

menfaat⁹ ve uhrevî bilinç¹⁰ ile ilişkilendirilen çok yönlü bir faaliyet alanı olarak değerlendirildiği görülmektedir. İnşa eylemleri ile ilgili Hz. Peygamber'in uygulamalarına bakıldığında, bu faaliyetlerin onun hayatında genellikle bir değer üretme aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili hadis külliyatı incelendiğinde ise yüksek yapı inşalarının kıyamet alameti olarak değerlendirilip¹¹ dünyevîleşme, kibir, israf ve gösteriş gibi duygularla ilişkilendirildiği,¹² buna karşın geniş evlerin ise saadet vesilesi olup aile huzuruna ve mutluluğuna hizmet edeceğine yönelik rivayetlerle karşılaşılmaktadır.¹³ İnşa faaliyetlerine yönelik tenkit ve teşvik içerikli rivayetler bunlarla da sınırlı kalmayıp, mesele hakkında vârid olan muhtelif nakiller, ilgili başlıklar altında değerlendirilecektir. Konu hakkında nakledilen rivayetlerdeki bu çeşitlilik, aralarında bir çelişki olabileceği şeklinde yorumlanmaya olanak tanımaktadır. Çünkü bir tarafta bina yapımını tenkit eden, bir tarafta ise teşvik eden rivayetler bulunmaktadır. Bu durumda inşa faaliyetlerinin hayırlı veya şerli işler olarak değerlendirilebileceği indirgemeci yaklaşımların olması kaçınılmaz hale gelmektedir. Halbuki bu rivayetlerin muhatapları, bağlamları, amaçları ve dönemin koşulları dikkate alındığında, konunun değer merkezli ve çok katmanlı bir düzlemde değerlendirildiği görülmektedir.

Konuyla ilgili kaleme alınan çalışmaların geneli, meseleyi ekseriyetle mesken özelinde

⁹ Bk. Müslim, "Mescid", 24 (No. 533); Tirmizî, "Salât", 121 (No. 318); Ebû Dâvûd, "Nevm", 68 (No. 5237); İbn Mâce, "Mescid", 1 (No. 736); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/26 (No. 13301); 24/382 (No. 15616); Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 2, nşr. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebet-ü İbn Teymiyye, 1415/1994), 20/187 (No. 410); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, nşr. Abdulali Abdulhumeyd Hâmid, Muhtâr Ahmed en-Nedvî (Hindistan: Mektebetu'r-Rüşd, 1423/2003), 13/250 (No. 10288).

¹⁰ Ebû Dâvûd, "Nevm", 68 (No. 5235); Tirmizî, "Züh'd", 25 (No. 2335); İbn Mâce, "Züh'd", 13 (No. 4160); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/46 (No. 6502).

¹¹ Buhârî, "İmân", 36 (No. 50); Müslim, "İmân", 1 (No. 8); Tirmizî, "İmân", 4 (No. 2610); Ebû Dâvûd, "Sünnet", 17 (No. 4695); Nesâî, "İmân", 5 (No. 4990); İbn Mâce, "İmân", 9 (No. 63); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/314 (No. 184); 1/434 (No. 367).

¹² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *el-Minhâc şerh-u Sahih-i Müslim b. Haccâc* 2 (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1392/1972), 1/159; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerh-u Sahih-i'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Fuâd Abdulkakî (Beyrut: Dârul-Ma'rife, 1379/1959), 1/123; Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed Aynî, *Umdetü'l-Kârî* (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ty.), 1/289; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr Kastallânî, *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahih-i'l-Buhârî* 7 (Mısır: Matbaatu'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1323/1905), 9/172; Ebû'l-Hasen Nûreddîn Muhammed b. Abdilhâdî Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni'n-Nesâî* (Haleb: Mektebü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1406/1986), 8/100.

¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/55 (No. 1445); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 2, 1/146 (No. 32); Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek alâ's-Sahihayn*, nşr. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dârul-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 2/157 (No. 2640); Ayrıca bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 9/138.

ele alırken,¹⁴ bazıları da mahremiyet ilkesi üzerinden incelemektedir.¹⁵ Bu çalışmalarda Hz. Peygamber'in ve sahabenin uygulamaları üzerinden mesken anlayışı detaylı olarak analiz edilmiş, ancak bina inşasına dair tenkit ve teşvik ifadeleri barındıran rivayetlerin derli toplu sistematik bir şekilde değerlendirildiği, bu nakillerin hangi hallerde müspet, hangi durumlarda menfi olarak nitelendirildiğini beyan eden bütüncül araştırmalar sınırlı kalmıştır.

Bu çalışma ise mevcut literatürün ötesine geçerek, bina ve inşa faaliyetlerine yönelik nakledilen teşvik ve tenkit içerikli rivayetleri tasnif edilmiş bir halde sunarak; Hz. Peygamber'in mesele hakkındaki söylemlerini sadece fiziki bir yapı, mimari faaliyet ve teknik bir eylem üzerinden değil; niyet, sosyal sorumluluk, toplumsal fayda, uhrevî bilinç, mahremiyet, israf, gösteriş ve kibir gibi ahlâkî ve dînî kategoriler üzerinden yeniden değerlendirmeyi ve yorumlamayı hedeflemektedir. Bu yönüyle çalışma metin merkezli bir düzlemde değil, işlevsel, bağlamsal ve değer temelli bir yaklaşım sunarak, İslâm dininin mekanla kurmuş olduğu bağlantının yapısını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Sözü edilen kapsamda, Hz. Peygamberin sözleri, uygulamaları ve bunlara dayanan rivayetlerde yer alan menfi ve müspet ifadeler sistematik bir şekilde incelenerek, Hz. Peygamber'in bu sözleri hangi bağlam ve amaçla dile getirmiş olduğu klasik şerhler ve modern yorumlar çerçevesinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber İslâm dininin ön görmüş olduğu toplumsal sorumluluk ve mimari sadelik gibi faktörler de göz önünde bulundurularak inşa faaliyetlerinin meşruiyet alanı belirlenmeye çalışılmıştır.

Günümüzde bina yapımlarının, genellikle salt mülkiyet edinimi, statü, lüks ve ekonomik güç göstergesi unsuru haline geldiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu çalışma ise Hz. Peygamber'in mesele hakkındaki anlayış ve uygulamalarını ortaya koyarak, bu yönelimlere nasıl bir değer ve denge kazandırabileceğine yönelik katkı sunmaya zemin hazırlamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, inşa faaliyetleri ile ilgili rivayetlerde bulunan tenkit ve teşvik ifadelerini tenakuz ve zıtlık olarak değil, tamamlayıcılık ilkesiyle bütüncül olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu nakillerin tarihsel bağlamlarını dikkate alarak, günümüze uygun mimari ve ahlâkî bir bakış açısı geliştirmeyi hedeflemektedir. Böylelikle inşa eylemleri İslâm'a göre sadece teknik ve fiziki bir eylem değil, uhrevî bilinç, ahlâkî sorumluluk ve niyete göre şekillenen çok boyutlu bir değer uygulaması olarak yeniden anlandırılmaktadır.

¹⁴ Bk. İbrahim Canan, "Hz. Peygamber'in Mesken Telakkisi", *Mesken ve Mesken Mimarimiz Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995), 17-36; Ali Özek, "Kur'an'a Göre İslâmî Mesken veya Bir Müslümanın Evi Nasıl Olmalıdır?", *Mesken ve Mesken Mimarimiz Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995), 11-15.

¹⁵ Bk. Aydın, "Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler", 287-314.

1. Bina Yapımını Tenkit Eden Rivayetler: Dünyevîleşme, Gösteriş ve Niyet Bağlamında Eleştirel Yaklaşımlar

Hadis literatürü incelendiği zaman dikkat çeken bir unsur, bina yapımına yönelik olumsuz ifadeler içeren rivayetlerin varlığıdır. Bu nakiller genellikle, kibir, gösteriş, riya, dünyaya meyiletme ve sosyal statü gibi eğilimleri hedef almaktadır. Bilhassa ihtiyaç ve zaruret sınırlarını ihlal ederek, kişinin kibir duygularına ve bireysel menfaatlerine hizmet eden binalar hadislerde eleştiriye maruz kalmıştır.

Hadislerde yer alan ikazlara bakıldığında sadece kişisel ahlakı değil, toplumsal düzen, sosyal durum ve manevi dengeleri de muhafaza etmeye yönelik önleyici ilkeler olduğu görülmektedir. Bu sebeple bina inşasına yönelik nakledilen tenkitlerin, binaların bizzat kendisine değil, arka planda bulunan niyete, yapıların yol açacağı davranış biçimine ve toplum üzerinde oluşturacağı etkilere yönelik olduğunu söylemek mümkündür.

Burada ilgili rivayetlerin bağlam ve içerik analizlerine yer vererek, hadislerde bina yapımına karşı yer alan eleştirel yaklaşımın incelenmesi yerinde olacaktır.

Enes b. Malik'in aktarmış olduğu bir olaya göre Hz. Peygamber, gezintiye çıktığı bir günde etrafındakilere göre daha yüksek bir bina (kubbe) görmüştü. Bu da nedir? diye sorduğunda, sahibi söylendi. Hz. Peygamber bu durum karşısında sessiz kalsa da hoşnut olmadığı anlaşılmıştı. Bir müddet sonra binanın sahibi gelip selam verdiğinde, ondan yüzünü çevirerek selamına karşılık vermedi. Adam selamını tekrarlarsa da Hz. Peygamber'den yanıt alamadı. Hz. Peygamber'in kendisine kızgın olduğunu anlayan bu kişi etrafındakilere durumu sordu. Kendisine: "Gezinirken sana ait olan yüksek yapıyı görüp, kimin olduğunu sorduğunda, senin olduğunu haber verdik." dediler. Bunun üzerine o kişi bu kubbeyi hemen yıktı. Hz. Peygamber başka bir gün yapının yerinde olmadığını görünce durumu sordu. Ashabı kubbe sahibi ile yaşanan gelişmeleri kendisine aktardılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Bilin ki, gerekli ve zaruri olmayan her yapı (bina) sahibi için bir vebaldir." dedi.¹⁶

Rivayetin varyantlarına bakıldığında Hz. Peygamber, o kişinin bu tutumundan hoşnut olarak kendisine hayır duada bulunmuştur.¹⁷ Yine farklı rivayetlerde yer alan bilgiye göre ise Hz. Peygamber mescid yapımını hayırsız bina inşasından müstesna tutmuştur.¹⁸

Bu rivayet Hz. Peygamber'in mimari bakımdan çevresine göre aşırı görünen bir yapı karşısında direkt değil dolaylı ama etkili bir duruşla müdahale ettiğini göstermektedir. Duruma karşı tepkisini sözlü değil eylemleriyle ortaya koyan Hz. Peygamber'in bu tavrı, eleştirinin bizzat binaya olmayıp yapının taşıdığı anlam ve sembolize etmiş olduğu değerlere yönelik olarak görülebilir. Çünkü etrafındaki yapılar arasından sivrilerek dikkat çeken bir bina üstünlük algısına dönüşebilmektedir. Bina sahibinin yapıyı yıkmasının

¹⁶ Ebû Dâvûd, "Nevm", 68 (No. 5237).

¹⁷ İbn Mâce, "Zühd", 13 (No. 4161).

¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 21/26 (No. 13301).

ardından Hz. Peygamber'den almış olduğu güzel dualar ise niyet ve duruşun düzeltilmesine işaret etmektedir. Dolayısıyla inşa edilen binalardan ziyade kişinin o binaya yüklediği anlam ve bu bağlamda inşa etmiş olduğu karakter de ön plana çıkmaktadır. Çünkü ihtiyaç ile zaruret halinin ve bazı varyantlarda mescid yapımının hükümden müstesna tutulması, İslâm'da bina yapımının mutlak olarak reddedilmediğini aksine, ilim, ibadet, zaruret, maslahat ve ihtiyaç temelli inşa edildiğinde değerli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu rivayetin, ihtiyaç dışı ve israfa yol açabilecek durumlarda gerçekleştirilen inşa faaliyetleri ile dînî ve toplumsal sorumluluk bilinciyle yapılan binalar arasında ilkesel bir fark ortaya koyduğu söylenilebilir.

Bina yapımını tenkit eden rivayetlerin bir diğeri ise Hz. Peygamber'in yüksek ve gösterişli yapıları kıyamet alametleri arasında zikretmesi yönü ile dikkat çeken bir hadistir. Bu bağlamda: "...Yalın ayaklı yoksul çobanların yüksek bina inşasında yarıştıklarını göreceksiniz." demiştir.¹⁹

Bu rivayette dikkat çeken yön, tenkit edilen eylemin bina inşasının kendisinden ziyade, düşük gelirli bireylerin servet edinerek, elde etmiş oldukları varlıkları gösterişli binalar yapmak sureti ile kibir ve üstünlük yarışına dönüştürmeleridir.²⁰ Bu bağlamda bina yapımı aracılığı ile ortaya çıkan gösteriş ve rekabet duygusu, kıyamet sürecinin yakınlaştığını gösteren bir bozulma alameti olarak bildirilmektedir. Dolayısıyla bu rivayet, kulluk bilinci içermeyip, üstünlük ve güç arayışı ile inşa edilen binalara yönelik bir tenkit anlamı ihtiva etmektedir. Bina yapımını eleştiren diğer rivayetlerle bir arada değerlendirildiğinde ise İslâm'a göre inşa faaliyetlerinin fiziki ve maddi boyutundan öte temsil etmiş olduğu anlam dünyasının ön plana çıktığı görülmektedir.

Konu ile ilgili yine Enes b. Malik'ten nakledilen şöyle bir rivayet bulunmaktadır. Hz. Peygamber: "Nafaka için harcananın hepsi Allah yolunda harcanmış gibidir, bina için harcanan müstesna, bunda hayır yoktur." buyurmaktadır.²¹

Enes b. Malik'in bu nakline bakıldığında ise hadisten anlaşılan ilk manaya göre mutlak olarak bina yapımının Hz. Peygamber tarafından onaylanmadığı ve ümmetinin bu işe harcama yapmasını hoş görmediğidir. Ancak aktarılan rivayetler ve konu ile ilgili zikredilecek olan diğer hadisler bütüncül olarak değerlendirildiğinde bu rivayet de harcamanın miktarı ile ilgili değil, İslâm'ın niyet, bağlam ve sonuç ilişkisine önem verdiğinin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Çünkü aileyi ve toplumu ayakta tutacak olan nafaka övülürken, yine barınmak için zarûrî bir ihtiyaç olan bina yapımının yerilmiş olması, hâcet dışı ve insanın dünyaya meyletmesini sağlayacak olan harcamaların dînî

¹⁹ Buhârî, "İmân", 36 (No. 50); Müslim, "İmân", 1 (No. 8); Tirmizî, "İmân", 4 (No. 2610); Ebû Dâvûd, "Sünnet", 17 (No. 4695); Nesâî, "İmân", 5 (No. 4990); İbn Mâce, "İmân", 9 (No. 63); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/314 (No. 184); 1/434 (No. 367).

²⁰ Bk. Nevevî, *el-Minhâc şerh-u Sahîh-i Müslim b. Haccâc* 2, 1/159; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 1/123; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 1/289; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî* 7, 9/172; Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni'n-Nesâî*, 8/100.

²¹ Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 40 (No. 2482).

anlamda bir değer taşımadığı şeklinde okunmasını gerektirmektedir.

Bina inşasına harcama yapılması hakkında nakledilen olumsuz rivayetlerden bir diğeri de Habbâb b. Eret'ten aktarılmaktadır. Kays b. Ebî Hâzim'in, Habbâb b. Eret'i kendisine ait bir duvarı inşa ederken ziyaret ettiği esnada Habbâb: "Bir Müslüman, bina yapımına sarf etmiş olduğu harcamaların dışında kalan bütün infaklarından sevaba nail olur." demiştir.²²

Bu rivayetle ilgili hadis şerhlerine bakıldığında, mutlak manada bina yapımında sevap olmadığı şeklinde anlaşılmadığı görülmektedir. Yukarıda zikredilen hadislerde de ifade edildiği üzere ihtiyaç miktarının üzerinde veya Allah rızasının gözetilmediği ve gösteriş maksadıyla inşa edilen binalardan mükafat alınamayacağı şeklinde yorumlanmaktadır.²³

Habbâb b. Eret'ten nakledilen bu rivayetin iki farklı formu bulunmaktadır. Bazı tariklerde bu söz merfû şekilde Hz. Peygamber'e dayandırılarak nakledilse de²⁴ bazı varyantlarında ise Habbâb b. Eret'e ait mevkuf bir kelam olarak aktarılmaktadır.²⁵ Ancak bu manada aktarılan ve sarâhaten merfû rivayetler de bulunmaktadır. Bu sebeple nakledilen sözlerin merfû kabul edilmesinin daha doğru olacağını söylemek mümkündür.

Hz. Peygamber'in bina inşasına fazla mesai harcamanın doğru olmadığını ifade ettiği şeklinde yorumlanabilecek bir başka rivayet ise Abdullah b. Amr b. Âs tarafından nakledilmektedir. Kendisi bir gün evinin duvarında meydana gelen bir sıkıntıyı tamir için uğraşırken yanına Hz. Peygamberin gelerek durumunu sorduğunu aktarmaktadır. Bunun üzerine evinin tamiriyle meşgul olduğunu söylediğinde Hz. Peygamber ise: "Ben ölümün gelmesinin şu tamir ettiğin duvarın yıkılmasından daha hızlı olacağını düşünüyorum." demiştir.²⁶

²² Buhârî, "Merdâ", 19 (No. 5672); Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 40 (No. 2483); İbn Mâce, "Zühd", 13 (No. 4163); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/539 (No. 21059); 34/548 (No. 21069).

²³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 10/129; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 21/226; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî* 7, 8/357; Zeynüddîn Muhammed Abdür-raûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübra, 1356/1937), 6/456; Ebü'l-Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdîrrahîm Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerh-i câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.), 7/156.

²⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik Bezzâr, *el-Müsned*, nşr. Mahfûz er-Rahman Zeynullah vd. (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1430/2009), 6/58 (No. 2121); Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2, nşr. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1414/1993), 8/34 (No. 3243); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 2, 4/72 (No. 3675); Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer Kudâ'î, *Müsnedü's-Şihâb*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1407/1986), 2/135 (No. 1046); Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 13/225 (No. 10232).

²⁵ Buhârî, "Merdâ", 19 (No. 5672); Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1409/1989), 161; Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 40 (No. 2483); İbn Ebî'd-Dünyâ, *Kısarü'l-emel*, nşr. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1417/1997), 163; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 2, nşr. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 3/528 (No. 6562).

²⁶ Ebû Dâvûd, "Nevm", 68 (No. 5235); Tirmizî, "Zühd", 25 (No. 2335); İbn Mâce, "Zühd", 13 (No. 4160); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/46 (No. 6502).

Nakledilen bu rivayetin lafzı nazarı itibara alındığında Hz. Peygamber'in evlerin tamiri ile meşgul olunmasını hoş karşılamadığı anlaşılmaktadır. Halbuki Habbe b. Halid ve Sevâ b. Hâlid'in nakletmiş oldukları bir rivayete göre Hz. Peygamber'in de bizzat evinin tamir işleri ile meşgul olduğu bilinmektedir.²⁷ Bununla birlikte Hz. Aişe'ye, Hz. Peygamber'in evinde iken hangi işlerle meşgul olduğu sorulduğunda, ailevî ve şahsî ihtiyaçlarını giderdiği, varsa söküğünü diktiği, ayakkabısını tamir ettiği ve diğer erkeklerin evlerinde icra etmiş oldukları çeşitli işlerle meşgul olduğunu bildirmesinden²⁸ anlaşıldığına göre yine evinin de tamir ihtiyaçlarını giderdiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in de tamire muhtaç ve sıkıntı doğurabilecek evlerde yaşanmasını öngördüğü söylenemez. Ancak onun, tebliğ görevi nedeniyle muhatabına göre çeşitli hatırlatmalar yaptığı bilinen bir gerçektir. Burada evin tamiri ile meşgul olunurken dünyaya meylederek, ölümden gafil kalınmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu bağlamda yıkılmasından korkulduğu için tamirine önem verilen evler gibi her an ölümle karşılaşma ihtimali olan insanların, amellerini de ıslah etmeleri gerektiği mesajını vermektedir.²⁹ Dolayısıyla bu rivayeti, bina yapımı veya tamiri ile ilgilenmenin yanlış olduğu şeklinde değil, Hz. Peygamber'in irşad ve tebliğ görevi hasebiyle bir tembihte bulunduğu biçiminde anlamanın mümkün olduğu söylenilebilir.

Hadisler ışığında bina yapımı ile ilgili nakledilen bilgilere bakıldığında, "Allah bir kulu hakkında kötülük dilediği zaman, onun malını binaya harcatır."³⁰ şeklinde aktarılan bir rivayetin bulunduğu da görülmektedir.

Zikredilen bu rivayetin durumu incelendiğinde hadis otoriteleri tarafından taz'îf edildiği dikkat çekmektedir. Bu bağlamda İbn Hibbân (ö. 354/965) sözü edilen rivayetin, Muhammed b. Beşîr el-Ensârî tarafından mürsel olarak nakledildiğini ve merfû olmadığını belirtmektedir.³¹ Taberânî ise bu rivayetin Muhammed b. Beşîr el-Ensârî'den nakledildiğini ve senedde yer alan Abdullah b. Vehb'in (ö. 197/813) te ferrüd ettiğini beyan etmektedir.³² Ayrıca rivayetin senedinde yer alan Yahyâ b. Muhammed b. Beşîr el-Ensârî ve Seleme b. Şureyh isimindeki diğer raviler ise meçhul şahıslardır.³³ Bu sebeple Heysemî de (ö. 807/1405)

²⁷ İbn Mâce, "Zühd", 14 (No. 4165); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 25/187 (No. 15856); İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2, 8/34 (No. 3242).

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/390 (No. 24903); 42/209 (No. 25341); Ahmed b. Ali Ebû Yâ'lâ, *el-Müsned*, nşr. Hüseyin Selîm Esed (Dimaşk: Daru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1405/1984), 8/261 (No. 4847); İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2, 12/490 (No. 5677).

²⁹ Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1995), 14/100; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, 6/518.

³⁰ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, nşr. Târik b. 'Avzillâh b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, t.y.), 8/381 (No. 8939); Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 13/227 (No. 10235).

³¹ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât*, nşr. Muhammed Abdülmuîd Han, Muhammed Abdürreşid (Haydarâbâd: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Usmâniyye, 1393/1973), 5/366.

³² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 8/381 (No. 8939).

³³ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru

bu rivayette halleri bilinmeyen raviler olduğunu açıklayarak taz'îf etmektedir.³⁴ İbn 'Adî (ö. 365/976) ise Zekeriyâ b. Yahyâ Ebû Yahyâ el-Vakkâr (ö. 254/868) kanalıyla gelen bir varyantı naklettikten sonra rivayetin bâtil olduğunu ve Zekeriyâ b. Yahyâ'nın ise kezzâb (yalancı) olduğunu kaydetmektedir.³⁵ Aktarılan bu verilere bakıldığında söz konusu rivayetin zayıf olduğu görülmektedir.³⁶ Bununla beraber sahih olsa bile yukarıda yorumları ile beraber nakledilen ve sıhhat bakımından daha güçlü olan hadislerle aynı doğrultuda değerlendirilmesi mümkündür. Çünkü hangi alanda olduğu fark etmeksizin kişinin gösteriş, kibir ve dünyevîleşme maksadıyla yapmış olduğu her harcama kendisi için ağır bir vebal olacaktır.

Bu bölümde hadisler perspektifinde bina yapımı için harcanan bütçe ve mesai ile alakalı olumsuz vârid olan birtakım rivayetler nakledilmiştir. İncelenen rivayetler neticesinde İslâm'a göre bina yapımının sadece fiziki ve teknik bir süreç olmadığını, kişisel niyet, ahlâkî sorumluk ve toplumsal değerler gibi çeşitli faktörleri de barından çok yönlü bir eylem olarak telakki edildiğini ifade etmek mümkündür. Bu sebeple Hz. Peygamber'in, çeşitli vesilelerle bina yapımı hakkında sarf etmiş olduğu olumsuz ifadeler mutlak değil, maksat ve bağlamına göre okunmalıdır. Çünkü rivayetler bütüncül olarak değerlendirildiğinde ihtiyaç fazlası olması, Allah rızasının gözetilmemesi, üstünlük arayışı ve dünyevîleşmeye yol açabilecek tutumların engellenmesi gibi ortak bir anlamın ortaya çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla bu rivayetleri inşa faaliyetlerini engelleyen söylemler olarak değil, dünya ile ahiret dengesini kurmayı hedeflerken toplumsal maslahatı da birinci planda tutan önleyici ilkeler olarak telakki etmek mümkündür.

2. Bina Yapımını Teşvik Eden Rivayetler: Maslahat, İhtiyaç ve Zarûret Çerçevesinde Müspet Yaklaşımlar

Hadis literatüründe bina inşa faaliyetleri yalnızca eleştirel bir düzlemde zikredilmemiştir. İhtiyaç, iyi niyet, zaruret ve toplumsal menfaat gibi nedenlere dayanan yapılar, teşvik edilen ve meşru eylemler arasında bildirilmektedir. Bu tür rivayetlerde öne çıkan müşterek husus, bina yapımında niyetin belirleyiciliği, canlıların istifadesine imkân tanınması, aile mahremiyetinin muhafaza edilmesi ve kamu yararının gözetilmesi gibi sadece maddi etkenler değil, aynı zamanda sosyal ve ahlâkî değerlerin de göz önünde bulundurulma anlayışıdır. Bu yaklaşıma göre inşa faaliyetleri, bireysel konfordan ziyade, infak bilincinin pekiştirilmesi ve toplumsal menfaatin düşünülmesi ile değer kazanan bir iştir. Dolayısıyla meseleye bu açıdan bakıldığında inşa faaliyetleri ile ilgili nakledilen rivayetlerin değerlendirmesini, zaruret, niyet ve maslahat ilkelerini göz önünde

İhyâ'i't-Turâs, 1271/1952), 4/164.

³⁴ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, nşr. Hüsameddin el-Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994), 4/69 (No. 6279).

³⁵ Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürânî İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, nşr. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 4/174.

³⁶ Bk. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife* (Riyad: Dâru'l-Meârif, 1412/1992), 5/320-321.

bulundurarak yapmanın daha isabetli olacağı söylenebilir.

Bina yapımını teşvik eden nakiller bağlamında Muâz b. Enes'ten nakledilen: “Kim zulüm ve taşkınlık yapmadan bir bina yaparsa veya zulüm ve taşkınlık yapmadan bir ağaç dikerse, Allah'ın yarattıkları ondan faydalandıkları müddetçe kendisine sevap yazılır.”³⁷ rivayeti, değerlendirmeye elverişlidir.

Sözü edilen rivayetin ağaç dikilmesinin neticesinde ondan canlıların faydalanmasının, kişiye sadaka olacağına dair farklı ve sahih varyantları da bulunmaktadır.³⁸ Ancak yukarıda nakledilen şekliyle sened bakımından zayıftır. Çünkü rivayet zincirinde yer alan Sehl b. Muâz ve Zebbân b. Fâid gibi raviler hakkında cerh ifadeleri yer almaktadır. Sehl b. Muâz hakkında tevsik eden söylemler bulunsa da Zebbân b. Fâid kanalıyla gelen rivayetlerine güvenilmeyeceği belirtilmektedir.³⁹

Fakat rivayet, İslâm'ın niyet, maslahat ve ihsan ilkelerine dayalı genel düşüncesine uygun olduğundan, anlam bakımından reddedilmemiştir. Özellikle Ahmed b. Hanbel bu rivayeti, kamu yararına yönelik inşaa faaliyetleri kapsamında yorumlamaktadır. Ona göre şayet bir bina yapımı, zulüm ve haksızlıktan uzak bir biçimde toplumun menfaatine hizmet ediyor veya bireyi sıcak ve soğuktan muhafaza edecek zorunlu barınma alanı olarak inşaa ediliyorsa sevap kazandıran eylemlerdendir. Ancak bu zikredilen faydalardan birisi için bile niyet edilmeden yalnızca gösteriş amaçlı inşaa edilen yerler ise hadisin muhtevasının dışında kalmaktadır.⁴⁰ Bununla beraber Tahâvî (ö. 321/933) ise zulüm ve haksızlığın olmadığı her türlü bina faaliyetini, bu rivayet kapsamında meşru çerçevede değerlendirmektedir.⁴¹ Bu yaklaşımlar, inşaa faaliyetlerine karşı İslâm'da genel anlamda bir yasaklama olmadığı için rivayetin sened açısından zayıf olmasına rağmen mana bakımından kabul edilebileceğini göstermektedir.

Sözü edilen bilgilere ilaveten: “Herhangi bir Müslüman ağaç diker ve o dikmiş olduğu ağaçtan canlılar yerse onun için sadaka sevabı vardır. Hatta o ağaçtan çalınan şeyler de sadaka yerine geçer. Yine o ağaçtan yabanî hayvanların ve kuşların yiyeceği her şey sadakadır. O ağaçtan herhangi bir şey eksiltilmez ki; bu, o kişi için sadaka yerine geçmesin.”⁴² manasındaki sahih hadis ise toplumsal menfaat üreten fiillerin, ibadet değeri taşıyabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla her iki rivayet bir arada değerlendirildiğinde iyi niyetle ve haksızlıktan uzak bir biçimde sürdürülen inşaa ve üretim faaliyetlerinin ahlâkî

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/382 (No. 15616); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 2, 20/187 (No. 410); Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 13/250 (No. 10288).

³⁸ Bk. Buhârî, “Müzâra'a”, 1 (No. 2320); Müslim, “Müsakât”, 10 (No. 1552).

³⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/321; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askânî, *Tehzîbü't-tehzîb* (Hindistan: Matbaat-u Dâirati'l-Me'ârifî'n-Nizâmîyye, 1326/1908), 4/258.

⁴⁰ Bk. Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 13/250.

⁴¹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî Tahâvî, *Şerh-u müşkilü'l-âsâr*, nşr. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1415/1995), 2/146.

⁴² Bk. Buhârî, “Müzâra'a”, 1 (No. 2320); Müslim, “Müsakât”, 10 (No. 1552); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/376 (No. 15201).

bir değer taşıdığını söylemek mümkündür.

Zikredilen her iki rivayetin müşterek vurgusunun, inşa ve zirâî faaliyetlerin değerini tespit ederken fizikî neticeden ziyade, toplumsal menfaat, niyet ve meşruiyet boyutlarının merkeze alınması gerektiği şeklinde ifade edilebilir. Sonuç olarak bu tür eylemler, iyi bir niyetle ve fayda üreten nitelikte olduğu takdirde uhrevî karşılığı olan ameller olarak yorumlanabilir.

Bina inşasına dair teşvik anlamı içeren rivayetler, genellikle maslahat, ihtiyaç ve toplumsal fayda gibi dünyevî gerekçelerle temellendirilmiş olsa da; bazı rivayetlerde direkt dînî saiklerle inşa edilen yapıların, uhrevî mükafatlara vesile olacağı belirtilmektedir. Bu tür bina yapımlarında öne çıkan en önemli örnek ise mescid inşalarıdır. Mescid yapımına dair Hz. Peygamber'den şu sözler nakledilmektedir: “Kim Allah rızası için bir mescid inşa ederse Allah da onun için cennette bir ev inşa eder.”⁴³ Ayrıca bu rivayetin: “Kim içerisinde Allah'ın zikri yapılması için bir mescid inşa ederse Allah da cennette onun için bir ev inşa eder.”⁴⁴ şeklinde bir formu da bulunmaktadır. Bununla beraber: “Yedi şey vardır ki, insan vefat ettikten sonra bile bunların eciri kendisine ulaşmaya devam eder. Bunlar; öğretilen ilim, akıtılan su, açılan su kuyusu, dikilen ağaç, inşa edilen mescid ve geride bırakılan mushaftır.” şeklinde bir rivayet de aktarılmaktadır.⁴⁵

Nakledilen ikinci rivayetin senedi ile ilgili bazı problemler bulunmaktadır. Çünkü senedde yer alan Muhammed b. Ubeydullah el-Fezârî (ö. 155/772) ve Abdurrahman b. Hânî' (ö. 211/827) hakkında taz'îf edici ifadeler bulunmaktadır.⁴⁶ Ancak mana bakımından kendisini destekleyen sahih hadis bulunmaktadır. Bu da: “İnsan öldüğü zaman üç ameli dışında diğer amellerinin eciri kesilir. Bunlar sadaka-i câriye, kendisinden yararlanan bir ilim ve ardından dua eden iyi bir evlat.”⁴⁷ şeklinde nakledilen hadistir. Zikredilen bu hadis yukarıda nakledilen rivayeti anlam bakımından desteklemektedir. Orada sayılan maddeler de devam eden iyilikler anlamına gelen sadaka-i câriye kapsamına girmektedir. Dolayısıyla sened bakımından zayıf olsa da anlam bakımından makbul kabul edilebilir.

Sözü edilen rivayetler, bina inşasının doğrudan ibadet maksadıyla gerçekleştirildiği hallerde uhrevî bir mükâfat değeri olduğunu ortaya koymaktadır. Rivayetlerden anlaşılan manaya göre mescidler, yalnızca mimari bir yapı olarak görülmemiş, aynı zamanda manevi yaşamın, ibadetin ve toplumsal dayanışmanın meydana geldiği yapılar olarak telakki edilmiştir. Bu sebeple mescidler, dînî bir değere sahip olduğu kadar toplumsal işleviyle de

⁴³ Müslim, “Mescid”, 24 (No. 533); Tirmizî, “Salât”, 121 (No. 318); İbn Mâce, “Mescid”, 1 (No. 736); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/489 (No. 434).

⁴⁴ Nesâî, “Mesâcid”, 1 (No. 688); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/186 (No. 19440).

⁴⁵ Bezzâr, *el-Müsned*, 13/483; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 5/122 (No. 3175).

⁴⁶ Bk. Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâ'ir-ricâl*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1401/1980), 17/466; 26/43.

⁴⁷ Müslim, “Vasiyyet”, 14 (No. 1631); Tirmizî, “Ahkâm”, 38 (No. 1376); Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 14 (No. 2880); Nesâî, “Vesâyâ”, 8 (No. 3651); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/438 (No. 8844).

önemli bir konuma sahiptir. Bununla beraber hadiste geçen, mescid yapımında Allah rızası vurgusu ise binanın her türlü menfaat ve gösterişten arındırılmış bir niyetle inşa edilmesi zorunluluğunu açıkça beyan etmektedir. Ayrıca bu hadisler daha önce zikredilen ve kamu yararını vurgulayan rivayetleri, ibadet niyetiyle birleştiren bir zemine oturtmaktadır. Daha önce zikredilen rivayetlerde sadaka değeri taşıyan inşa faaliyetleri ise burada, direkt olarak cennetle ödüllendirilen bir seviyeye ulaşmaktadır. Dolayısıyla İslâm'ın bina yapımında değer ölçüsü, yine saf bir niyet ve toplumsal fayda olarak ön plana çıkmaktadır.

Mescidler hakkında Hz. Peygamber'den nakledilen: “İnsanlar, mescitler hakkında övünme yarışına girmediği sürece kıyamet kopmayacaktır.”⁴⁸ şeklindeki hadis de yine inşa edilen binanın türünden ziyade hangi niyetle yapıldığını ön plana çıkarmaktadır. Çünkü hadise göre mescid inşasında Allah rızasının dışına çıkılarak, gösteriş, riya, kibir ve böbürlenme gibi maksatların taşınması⁴⁹ kıyamet alameti olarak telakki edilmekte ve yerilmektedir. Bu durum yine İslâm'a göre inşa faaliyetinin, yapının çeşidinden ziyade hangi saiklerle gerçekleştirildiğinin önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

2.1. İhtiyaç ve Zaruret Bağlamında Bina İnşasının Meşruiyeti

İslam dininde insanın barınma ihtiyacı, sadece sosyal veya ekonomik bir edinim değil, aynı zamanda hayatın devam ettirilebilmesi adına meşru ve gerekli bir hak olarak görülmektedir. Bu yaklaşım ise bireyin yaşamını sürdürebilmesi için lazım olan temel ihtiyaçlarını, israftan uzak ve sade bir şekilde giderebilmesini öngören bir ilkeden beslenmektedir. Bina inşa faaliyetleri de taşkınlık ve gösterişten arındırıldığı müddetçe dünyevî zaruret kapsamında meşruiyet kazanmaktadır. Mesele ile ilgili Hz. Peygamber'in ortaya koymuş olduğu ölçüye bakıldığında da ihtiyaç, sadelik ve israf dengesinin korunmasının en temel unsurlardan birisi olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber: “İnsanların şu üç madde haricinde başka bir şeye hakkı yoktur. Bunlar: İçinde barınabileceği bir konut, bedenini örtecek bir kıyafet, ekme ve su.” buyurmaktadır.⁵⁰

Bu rivayete göre hadislerde bina inşasının yasaklanması değil, sadelik ve ölçülü olma ilkelerine uyulduğu takdirde zaruri eylemlerden birisi olduğunu anlatmak hedeflenmektedir. Çünkü rivayette yer alan “جَلْفُ الْخَيْرِ” ifadesi katıksız ve kuru ekme şeklinde, ihtiyaç duyulan ev, sıcak ve soğuktan koruyacak nitelikte, giyilecek kıyafet ise bedeni örtecek vasıfları ile şerh edilmektedir.⁵¹ Bu ifadeler, bireyin en temel ihtiyacı olan bu üç maddeye dahi kanaatkâr ve gösterişten uzak bir biçimde yaklaşması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durum ise hem mülk edinimi hem de tüketim alışkanlıkları bakımından bir denge çağrısı olarak değerlendirilebilir.

⁴⁸ Ebû Dâvûd, “Salât”, 12 (No. 449); İbn Mâce, “Mesâcid”, 2 (No. 739); Nesâî, “Mesâcid”, 2 (No. 689); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/372 (No. 12379).

⁴⁹ Bk. Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 2/84; Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni'n-Nesâî*, 2/32.

⁵⁰ Tirmizî, “Züh'd”, 30 (No: 2341); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/493 (No. 440); Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/347 (No. 7866).

⁵¹ Bk. Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezî*, 7/5.

Sözü edilen bilgiler ışığında, inşa eyleminin İslam'da bütünüyle yerilmediğini ve daha önce zikri geçen teşvik edici rivayetlerle beraber meselenin sınırlarını belirleyici bir zühed anlayışı sunduğunu ifade etmek mümkündür. Böylece bina yapımını teşvik eden rivayetler arasında ihtiyaç, fayda ve niyet kavramlarının müşterek ilkeler olduğu belirtilebilir.

2.2. Kadınların Barınma Hakkı ve Konut Tahsisi Bağlamında İnşa Faaliyetlerinin Önemi

İslam'da barınma ihtiyacı yalnızca bireysel değil, aynı zamanda sosyal bir düzen olarak görülmektedir. Özellikle hicretin ardından Medîne'de meydana gelen yeni toplumsal düzende kadınların ev ve barınma ihtiyaçları bizzat Hz. Peygamber'in tasarrufu ile teminat altına alınmıştır. Konu ile ilgili nakledilen rivayete göre: Hz. Zeynep bir gün Hz. Peygamber'in saçlarını temizlerken yanlarında muhacirlerden bir grup kadın ve Hz. Osman'ın eşi de bulunmaktaydı. Muhacir kadınlar evlerinin dar geldiğinden ve oralarından çıkartıldıklarından dolayı şikâyetle bulundular. Bunun üzerine Hz. Peygamber ise muhacir kadınların bu evlere mirasçı olmalarını emretti. Hatta Abdullah b. Mes'ûd vefat ettiğinde eşi onun Medine'deki evine mirasçı oldu.⁵²

Zikri geçen rivayetin şerhlerine bakıldığında; bir kadının eşinin vefatından sonra yaşamış oldukları evin mirasçılara intikal ederek kadının evden çıkarıldığı görülmektedir. Bahsi geçen bu kadınlar ise Medine'ye hicret yolu ile sonradan gelen ve şehre yabancı kimselerdir. Dolayısıyla hem dul kalan hem de evlerinden çıkarılan bu kadınlar barınacak herhangi bir yer de bulamamaktadırlar. Meseleyi Hz. Peygamber'e taşıdıklarında ise o da vefat eden muhacir erkeklerin evlerinin, hanımlarına miras olarak kalmasını emretmiştir.⁵³

Nakledilen bu meseleler aslında Hz. Peygamber'in muhacirlere Medine'den ev veya ev inşa etmeleri üzere arsa tahsis etmesi üzerine cereyan etmektedir. Bu tahsis konusu ise iki şekilde yorumlanmaktadır. Birinci görüşe göre Hz. Peygamber muhacirlere arsa tahsis etmiş, onlar ise bu arsalarla barınabilecekleri evler inşa etmişlerdir. Buna göre de onlar mülkiyet hakkı elde etmiş olmaktadırlar. İkinci görüşe göre ise evler ödünç olarak verilmiştir. Buna göre ise mülkiyet hakkı doğmamakta ve miras olarak bırakılmamaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in kadınları mirasçı olarak tayin etmesi ise onların gurbette dul kalmaları ve destek bulamamaları nedeniyle maslahat gereği, ömürleri boyunca mesken olarak kullanabilmelerine yönelik bir tahsis olarak yorumlanmaktadır.⁵⁴

Sözü edilen tevil ve yorumların ötesinde yukarıda nakledilen rivayet, bina inşa faaliyetlerinin meşru ve en temel haklardan bir tanesi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bununla beraber devlet iradesinin halkın zorunlu barınma ihtiyacını karşılamak üzere sorumlu olduğunu da vurgulamaktadır. Ayrıca rivayetin dikkat çeken bir başka yönü ise

⁵² Ebû Dâvûd, "Harâc", 37 (No. 3080).

⁵³ Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd*, 8/231.

⁵⁴ Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Büstî Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (Haleb: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932), 3/47-48.

kadınların barınma ve bina mülkiyet haklarının bizzat Hz. Peygamber tarafından teminat altına alınmasıdır. Bu husus dönemin toplumsal yapısı içinde kadının konumuna işaret ederken, aynı zamanda inşa faaliyetlerinin sosyal sorumluluk taşıyan eylemler olduğunu da yansıtmaktadır. Bununla beraber Hz. Peygamber'in de eşleri için Medine'de Mescid-i Nebevî'nin etrafında mütevazı ve sade odalar inşa ettirmiş olması,⁵⁵ bina faaliyetlerinin barınma ve mahremiyeti muhafaza etmekte temel bir ihtiyaç olduğunu ve meşruiyetini göstermektedir.

Sonuç olarak nakledilen misaller, bina inşasının, toplumdaki zayıf gruplar, ihtiyaç sahipleri ve kadınlar açısından üstlenmiş olduğu koruyucu rolü de ortaya koymaktadır. Böylelikle teşvik edici rivayetlerle bir arada değerlendirildiğinde maslahat, zaruret ve niyet gibi müşterek saikler bu örnekle de ortak zeminde buluşmaktadır.

2.3. Bina ve Barınma Eylemlerinin Sürekliliği Açısından Mülkiyet Edinimi ve İnşa Faaliyetlerinin Durumu

İslâm'da mülkiyet edinimi ve inşa faaliyetleri bireysel kazanımlardan ziyade, barınma güvenliği, sürdürülebilirlik ve kamusal menfaati önceleyen çok yönlü bir sorumluluk sahası olarak görülmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in şu uyarısı dikkat çekici niteliktedir: "Bir evini veya arazisini satan kimse, sattığı mal karşılığında kazanmış olduğu parayı yine benzer bir gayrimenkule yatırmazsa, elde ettiği o paranın bereketsiz olması muhtemeldir."⁵⁶ Aktarılan rivayet konut veya gayrimenkul mülkiyetinin yalnızca ticaret veya tüketim aracı olarak değil, muhafaza edilmesi gereken zaruri bir ihtiyaç olarak belirlemektedir. Hz. Peygamber'in, elden çıkarılan bir ev veya arsa yerine yine benzer bir yatırımın yapılmasına yönelik genel teşviki, barınma ihtiyacının ve dolaylı olarak inşa faaliyetlerinin önemine de atıfta bulunmaktadır.

Özellikle asr-ı saadet döneminin hac mevsimlerinde yaşanan yoğunluk nedeniyle Mekke'de konaklayacak yer sıkıntısı yaşanması, Hz. Peygamber'in bu konuya neden bu kadar önem verdiğini de göstermektedir. Çünkü hem Hz. Peygamber hem de ilk iki halife zamanında Mekke'de elverişli bazı evler misafirhane olarak kullanılmaktaydı.⁵⁷ Ancak konut yetersizliği nedeniyle Hz. Peygamber, dışarıdan gelen ziyaretçilerin Mekke'de üç gündenden fazla kalmamalarını istemişti.⁵⁸ Bu durum ise hem gelenlerin mağduriyet yaşamaması hem de nüfus yoğunluğunu yönetebilmek adına bir tedbir olarak

⁵⁵ Bk. Nevzat Aydın, "Hz. Peygamber'in Sünnetinde İdeal Ev ve Temel Vasıfları", *Din ve Hayat* 43 (Temmuz 2021), 17.

⁵⁶ İbn Mâce, "Ruhûn", 24 (No. 2490); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 25/166 (No. 15842); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl Dârimî, *es-Sünen*, nşr. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudî Arabistan: Dâru'l-Muğnî li'n-Neşr ve't-Tevzî, 1412/2000), "Büyu' ", 81 (No. 2667).

⁵⁷ İbn Mâce, "Menâsik", 102 (No. 3107); Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *es-Sünen*, nşr. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1424/2004), 4/14 (No. 3019).

⁵⁸ Buhârî, "Menâsikü'l-Ensâr", 47 (No. 3933); Müslim, "Hac", 441 (No. 1352); Tirmizî, "Hac", 103 (No. 949); Ebû Dâvûd, "Menâsik", 91 (No. 2022); Nesâî, "Taksîru's-salât fi's-sefer", 3 (No. 1454); İbn Mâce, "ikâmetü's-salât ve's-sünnetü fihâ", 76 (No. 1073); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 31/321 (No. 18985).

değerlendirilebilir.

Aktarılan veriler bir bütünlük içinde incelendiğinde, inşa faaliyetinin yalnızca mübah bir eylem değil, aynı zamanda Müslüman toplumun barınması, maslahatı, güvenliği ve mülkiyetin devamlılığı yönünden teşvik edilen bir durum olarak görüldüğü söylenebilir. Bununla beraber misafirperverliği, cömertliği ve insanların ihtiyaçlarını gidermek adına son derece duyarlı yapısı⁵⁹ ile tanınan Hz. Peygamber'in, özellikle konut ihtiyacının fazla olduğu bir bölgede sırf inşa faaliyetleri yapıyor diye engelleyici bir tavır sergilemiş olacağı düşünülemez. Çünkü o bölgede yapılan inşa faaliyetleri sadece fiziksel eylemler değil, aynı zamanda amelî ve ahlâkî boyutlar da ihtiva etmektedir.

3. Hz. Peygamber ve Bazı Sahabe Konutları Üzerinden İnşa Faaliyetlerinin İzleri

İslâmî düşünceye göre inşa eylemlerinin sınırları ve meşruiyeti üzerine incelemeler yapılırken, mesele hakkında en somut referans elbette bizzat Hz. Peygamber'in uygulamalarıdır. Bununla beraber konuyu destekleyici olması bakımından bazı sahabe evlerinin örneklerine de değinilecektir. Bina inşası hakkında rivayetlerde yer alan müspet ve menfi bilgilerin en doğru biçimde anlaşılabilmesi için Hz. Peygamber ve yakın çevresinin yaşam pratiğini, mimari seçimlerini ve konut tercihlerini analiz etmek yerinde olacaktır.

Hz. Peygamber'in ikamet etmiş olduğu evlerin fiziki yapıları, mütevazı sade ve ihtiyaca göre inşa edilmiş binaların en bariz örneklerindendir. Hz. Peygamber'in yaşadığı evler, bir insanın doğrulup elini uzattığında tavanına değebileceği kadar tevazu ve sadelik örneği teşkil etmektedir. Bu bağlamda Hasan el-Basrî'nin: "Hz. Osman'ın halife olduğu dönemde Rasûlullah'ın eşlerinin yaşadığı evlere girdim ve elimle tavanına ulaşabiliyordum."⁶⁰ sözü, onun konut seçimindeki zaruret temelli yaklaşımını göstermektedir.

Hz. Peygamber için Medine'de mescidin etrafında inşa edilmiş olan bu sade ve mütevazı yapılar, onun eşlerine ait şahsi yaşam alanlarıydı. Bu odalar aynı zamanda o dönemin en kolay biçimde ulaşılabilir malzemeleri ile inşa edilmiş, sade ve ihtiyaca yönelik binalar olarak dikkat çekmektedir. Rivayetlerde Hz. Peygamber'in bu evleri, hurma dallarından yapılan, dış cepheleri yünden kumaşlar ile örtülen, genişlikleri ve yükseklikleri üç, uzunlukları ise beş metre olan yapılar şeklinde tarif edilmektedir.⁶¹

Yapılarla alakalı bu fiziki bilgiler Hz. Peygamber'in konut tercihinin, aşırılık ve lüksten uzak, ölçülülük, tevazu ve ihtiyaç ilkeleri düzleminde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Çünkü evlerin hurma dalları ile örtülmüş olması zamanın en ulaşılabilir ve sade halk mimarisini yansıtmaktadır. Mekânın küçüklüğü ise zaruret odaklı bina algısını

⁵⁹ Bk. Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 5/435 (No. 3679).

⁶⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sâ'd ibn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/388; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 160 (No. 450); Süleymân b. Eş'âs es-Sicistanî Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, nşr. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1408/1987), 341 (No. 497).

⁶¹ Bk. Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 160 (No. 451); Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, 341 (No. 496); Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 13/235 (No. 10250).

göstermektedir. Dolayısıyla bu rivayet Hz. Peygamber'in sadece sözleri ile değil, aynı zamanda yaşantısı ve fiili uygulamaları ile de konut anlayışında ahlâkî bir ölçü ortaya koymuş olduğunu göstermektedir.

H. Peygamber, evleri ile ilgili mimari tercihler kadar inşa eylemlerinde de ölçülü davranmıştır. Bu bağlamda Dûmetülcendel seferine çıktığı sırada eşi Ümmü Seleme (ö. 62/681) kerpiç kullanarak odasını tadil etmişti. Hz. Peygamber ise seferden döndüğünde karşılaştığı bu manzara karşısında doğrudan Ümmü Seleme'nin yanına giderek durumu sordu. Ümmü Seleme ise insanların bakışlarından korunmak için böyle bir inşa girişiminde bulunduğunu ifade etti. Hz. Peygamber ise: "Ey Ümmü Seleme bir müminin malını harcayabileceği en kötü yer binalardır."⁶² diyerek konuyla ilgili tavrını net bir biçimde sergilemiştir.

Sözü edilen misalde Ümmü Seleme'nin inşa maksadı mahremiyet ve aile güvenliği olduğundan Hz. Peygamber direkt olarak bu eyleme müdahale etmese de tebliğ ve irşad vazifesi gereği bina yapımındaki ölçülü ve temkinli yaklaşımını dile getirmiş olmaktadır.

H. Peygamber'in, evlerinin iç yapısında mahremiyete göre düzenleme yaptığı da bilinmektedir. Ancak sadece evin yapı malzemesinde değil, iç mekân dizaynında da yine sadelik ve işlevselliği ön planda tuttuğu anlaşılmaktadır. Onun kızlarından birisi için evlilik maksadıyla talip geldiğinde, Hz. Peygamber evinde حِجْر "hıdr"⁶³ adı verilen bir perde ile ayrılmış alana gelir ve onların onayını almak üzere kendilerine danışır. İçeriden perdeye vurulursa, bu durum kızının razı olmadığını gösterir ve evlilik olmazdı. Şayet kızı sessiz kalırsa, onay verdiği anlaşılır ve nikâhları kıyılırdı.⁶⁴

H. Peygamber'in bu uygulaması, İslâm'ın öngörmüş olduğu mahremiyet ilkesinin mekâna yansımalarının bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Evlerinde kızları için ayrılmış özel yaşam alanlarının bulunması ve evlilik gibi hassas konularda nezaket çerçevesinde iletişim kurma aracı olarak kullanılması, mekânın mahremiyet sınırlarını ihlal etmeyecek bir biçimde düzenlemesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu durum konutların ihtiyaca göre dizayn edilmesinin ve genişletilebilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir.

H. Peygamber'in yaşam tarzı sadece bireysel kalmamış, onu takip eden sahabesinin hayatında da birtakım izler bırakmıştır. Burada inşa faaliyetleri bağlamında bazı sahabelerin uygulama örneklerine değinilmesi de faydalı olacaktır. Ancak bu misaller bütün sahabenin uygulamalarını kapsayıcı olarak değil, konuyu destekleyici mahiyette

⁶² İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/387.

⁶³ Hıdr: Ev içerisinde, bir genç kız için bölünmüş ve bir perdeyle ayrılmış özel alandır. Zamanla bu kavram, ev içerisinde mahremiyet sağlayan bütün bölmeler için kullanılmaya başlanmıştır. Bk. Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), 4/230.

⁶⁴ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' San'ânî, *el-Musannef* 2, nşr. Habîbu'r-Rahman el-Â'zamî (Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1404/1983), 6/142 (No. 10279); 6/144 (No. 10289).

nakledilecektir. Bu bağlamda özellikle bina anlayışı meselesinde Hz. Ömer'in uygulamaları sadelik ve düzen açısından dikkat çekicidir. Onun döneminde evlerin tavanı son derece alçak bir seviyede inşa edilirdi. Bunun nedeni olarak da Hz. Ömer'in valilere bu yönde talimat göndererek, yüksek binaların inşasının en kötü günlerin alameti olarak nitelendirilmesi zikredilmektedir.⁶⁵ Bu yaklaşım, inşa faaliyetlerinin gösterişten uzak durma, sosyal adaleti sağlama ve düzenli bir yapılaşma anlayışıyla organize edilmesi gerektiğine yönelik bir işaret olarak da yorumlanabilir. Çünkü böyle bir tutum, bireysel tercihlerden ziyade kamusal düzen ve dengenin korunmasına hizmet etmektedir.

Kaynaklarda sahabenin konut tercihleri ile ilgili farklı bilgiler de bulunmaktadır. Rivayetlere göre Hz. Peygamber'in, Medine'ye hicretinin ardından geçici olarak Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinde kaldığı ve bu evin iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, başta alt kata yerleşse de Ebû Eyyûb el-Ensârî bundan rahatsız olmuş ve edeben alt kata geçerek Hz. Peygamber'in üst kata yerleşmesini sağlamıştır.⁶⁶ Bu ev, katlı bir yapı olmasına rağmen, Hz. Peygamber misafir olarak konaklamış ve mimarisi hakkında olumsuz bir ifade kullanmamıştır. Sahabenin evleri genel olarak tek katlı yapılar olarak inşa edilmiş olsa da bu rivayet Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinin iki katlı olduğunu ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in de burada konaklaması ve herhangi bir müdahale de bulunmaması ise ihtiyaç halinde, iyi bir niyetle, israf ve gösterişten de uzak durulduğunda bina yükseltmenin meşru olabileceğine işaret etmektedir.

Buraya kadar nakledilen rivayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber'in ev tercihi ve inşa eylemlerine bakışının ihtiyaç temelli ve tevazu odaklı olduğu ifade edilebilir. Bununla beraber niyet, zaruret, israf ve gösteriş dengeleri sağlandığında ise yüksek ve katlı binalara da doğrudan karşı çıkılmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda konutlar bir statü sembolü olarak görülmemiş, barınmanın fonksiyonel düzeyde yerine getirdiği mekânlar olarak inşa edilmiştir. Bu yaklaşım ise inşa faaliyetlerinin ahlâkî, amelî ve uhrevî sorumlulukları hâiz olduğunu ifade eden rivayetlerle örtüşmektedir.

4. Rivayetlere Göre Evlerin Sosyal, Psikolojik ve Dînî Etkilerinin Barınma ve İnşa Faaliyetlerine Yansıması

Hadis rivayetlerinde ferah ve geniş konutların insan yaşantısına getireceği huzur, mutluluk ve konforun etkilerine değinilmiştir. Rivayetlerdeki bu yaklaşım ise İslam'daki barınma anlayışının yalnızca fiziki yapılarla ölçülmediği, bunun yanında insanın sosyal, ailevi ve psikolojik durumunun da göz önünde bulunduran bir anlayışa sahip olduğunu görmektedir.

Sözü edilen mesele hakkında nakledilen: “Üç şey vardır ki; bunlar insanın mutluluk vesilesidir. Saliha bir eş, iyi bir ev, iyi binek. Üç şey de vardır ki; bunlar da

⁶⁵ Bk. Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 161 (No. 452).

⁶⁶ Müslim, “Eşribe”, 171 (No. 2053); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/500 (No. 23517).

nasipsizliğindendir. Anlaşamadığı bir eş, kötü olan ev ve kötü bir binek.”⁶⁷ şeklindeki rivayet bu gerçeği beyan eder niteliktedir. Rivayetin bazı varyantlarında ise mutluluk ve mutsuzluk sebepleri dört unsur olarak zikredilmiş ve iyi komşu ile kötü komşu da bu maddeler arasında sayılmıştır.⁶⁸ Rivayetle ilgili yapılan yorumlara bakıldığında, evin iyi olması, genişliği, kullanım alanlarının yeterliliği ve komşularının iyi olması şeklinde anlaşılırken, kötü olması ise yaşam alanının darlığı, içinde yoldaş olacak kimselerin bulunmayışı ve geçimsiz kötü komşuların olması şeklinde değerlendirilmiştir.⁶⁹ Rivayette, geniş evin bir saadet vesilesi olarak zikredilmesi ise konutun maddi ve fiziksel konforu ile beraber mahremiyetin muhafazası, bireylerin daha sağlıklı bir ortamda yetişmesi ve insanın manevi huzurunun artması gibi amaçlara hizmet ettiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in de hanımları için avlusu bulunan özel odalar inşa ettirerek şahsi mekân tahsislerinde bulunması, aynı ihtiyacın giderilmesi adına atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir.⁷⁰

Geniş evin, mutluluğa ve refaha olan katkısı kadar çocukların sağlıklı ve mahremiyete dikkat edilen bir ortamda yetişmeleri için olan gerekliliğinden de bahsetmek gerekmektedir. Bu bağlamda büluğ çağına yaklaşmış olan çocukların, yatak odalarının ayrılmasının hadislerde emredilen⁷¹ bir husus olduğu hatırlanmalıdır. Çünkü bu vesile ile kişilerin özel alan ve mahremiyetleri daha sağlıklı bir şekilde sağlanacaktır. Çocukluk döneminden ergenlik çağına geçmeye yakın olan bireylerde de bu anlayışın yerleştirilmesi açısından henüz o dönemde iken odaların ayrılması emredilmiştir.⁷² Bu durum ise ancak evlerin geniş olması ve yeterli yaşam alanına sahip olması ile orantılıdır. Dolayısıyla bir evde İslam’a göre belirlenmiş oda sayısı vermek mümkün değildir. Evin hududunu belirlemekten ziyade ihtiyacı tespit edip ortaya koymak çözüm açısından daha sağlıklı olacaktır. Çünkü bireylerin ve ailelerin ihtiyaçları değişkenlik göstermektedir. Burada önemli olan ihtiyaç ile israf dengesini doğru gözetebilmek ve genişlik ile gösterişi birbirinden ayırt edebilmektir. Netice olarak bina inşasını ve geniş evi teşvik edici rivayetlerin altında yatan maksadın maslahat olduğu unutulmamalıdır. Geniş olarak inşa edilmiş evler, insanların sosyal, ahlâkî ve dînî sorumluluk yönüne hizmet ediyorsa meşru ama kibir ve gösteriş duygularını artırıyorsa problemlidir. Bu durum İslam’ın bina inşasına bakış açısının, kişinin niyetine ve yapının işlevine yönelik olduğunu göstermektedir.

İnşa edilen binaların yalnızca maddi değil, toplumsal ve ahlâkî yönünü gösteren en önemli unsurlardan birisi de komşuluk hakları bağlamında nakledilen rivayetlerdir. Bu hususta Hz. Peygamber’in: “Binalarınızı komşularınızın evlerinden daha yüksek inşa

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/55 (No. 1445); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr* 2, 1/146 (No. 32); Hâkim en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek*, 2/157 (No. 2640).

⁶⁸ İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2, 9/340 (No. 4032).

⁶⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî*, 9/138.

⁷⁰ Bk. Aydın, “Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler”, 304.

⁷¹ Ebû Dâvûd, “Salât”, 26 (No. 495).

⁷² Azîmâbâdî, *Avnü’l-ma’bûd*, 2/115.

etmeyin ki; onların rüzgarı, havası kesilmesin.”⁷³ uyarısı dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, bir Müslüman'ın yalnızca kendi eviyle değil, aynı zamanda çevredeki yapılarla ilgili de ahlâkî ve sosyal bir sorumluluğunun olduğunu göstermektedir. Özellikle bina inşa ederken, bundan etkilenebilecek insanların yaşayacakları muhtemel sorunları göz önünde bulunduran yaklaşım, günümüz mimari ve şehirleşme anlayışına da ışık tutabilecek önemli mesajlar içermektedir.

Rivayetlere göre barınma ve inşa faaliyetlerinin yalnızca fiziksel korunma saikleri ile gerçekleştirilmeyip, aynı zamanda insanın psikolojik durumuna göre şekillenmesi gerektiği de görülmektedir. Bu bağlamda Halid b. Velîd'in Hz. Peygamber'e gelerek evinin darlığından şikâyet etmesi üzerine cevaben: “Evinî göğö doğru yükselt. Allah'tan da genişlik iste.”⁷⁴ ifadeleri ile karşılık almış olması, sözü edilen durumun en net örneklerinden birisidir. Hz. Peygamber'in buradaki yönlendirmesi, ihtiyaç halinde fiziki büyümenin gerekli olduğunu vurgularken, aynı zamanda Allah'tan genişlik dilemesini tavsiye ederek, mekânın ruhsal ve psikolojik boyutuna da işaret etmektedir. Hz. Peygamber'in, yaşam alanının darlığından şikayetçi olan Halid b. Velîd'e bu önerilerine bakıldığında, hem onun fiziki ihtiyacını giderdiği hem de manevi bir çerçeve çizdiği görülmektedir. Dolayısıyla mekân ile ruhsal durum arasında önemli bir ilişkinin olduğu ve inşa faaliyetlerinin buna göre şekillenebileceği söylenebilir.

Müslümanların yaşadıkları evler fiziki özelliklerinin yanında manevi ve dînî boyutları ile de değerlendirilmiştir. Bu hususta Hz. Peygamber'in: “... Eğer bir ev mescitlerden uzak bir konumda olup, evin içinde ezan sesleri duyulmuyorsa, o zaman uğursuzluk vardır.”⁷⁵ ifadeleri konutların fiziki konumunun ibadet hayatına olan etkilerini vurgular niteliktedir. Bu bağlamda bir mekânın çevresiyle ve etrafında bulunan diğer yapılarla olan ilişkisinin kişinin algı sürecini yönlendirdiği belirtilmektedir.⁷⁶ Nakledilen bu rivayet mescide yakın bir konumda yaşamanın yalnızca ibadet kolaylığı için değil, aynı zamanda huzur ve bereket vesilesi olduğuna da işaret etmektedir. Dolayısıyla ev ile camiler arasında önemli bir bağlantı olduğunu ortaya koyan bu rivayet, bina inşa faaliyetleri ve şehir planlamaları yapılırken dikkat edilecek bir unsura daha dikkat çekmiş olmaktadır. Ancak İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) bu rivayetin zayıf bir isnadla nakledildiğini beyan ettikten sonra, uğursuzluğun sahih hadislerde reddedilmesi⁷⁷ nedeniyle bu rivayetin nesh edildiğini ifade

⁷³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 2, 19/419 (No. 1014); Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 12/106 (No. 9114).

⁷⁴ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeirî el-Basrî İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*, nşr. Fehîm Muhammed Şeltût (y.y.: Cidde, 1399/1979), 1/244; Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, 339 (No. 493); Ebû'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 2/244.

⁷⁵ Bk. Şühde el-Kâtibe, *el-'Umde mine'l-fevâ'id ve'l-âsârî's-sihâh ve'l-garâ'ib fî Meşyehati Şühde*, nşr. Fevzî Abdülmuttalib (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1415/1994), 94.

⁷⁶ Bk. Sevcan Güleç Solak, “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış Space-Identity Interaction: a Conceptual and Theoretical Overview”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/1 (01 Ocak 2017), 15-16.

⁷⁷ Bk. Buhârî, “Tıb”, 43 (No. 5756); Müslim, “Selam”, 111 (No. 2224); Tirmizî, “Siyer”, 47 (No. 1615); Ebû Dâvûd,

edenlere de karşı çıkmaktadır. İbn Hacer, bu rivayette uğursuzluk şeklinde anılan ifadeyi, evin hane halkının manevi ve ruhsal hallerine uygun olmaması ve huzur bozan bir yapıya sahip olması şeklinde tevil ederek rivayetlerin cem edilmesinin daha uygun olduğunu belirtmektedir.⁷⁸

Sözü edilen rivayet ve açıklamalarına bakıldığında evin mescide olan yakınlığının huzur ve bereket, uzaklığının ise manevi bir olumsuzluk olarak değerlendirildiği belirtilebilir. Dolayısıyla bu rivayet kişinin ibadet hayatını canlı tutabilmesi ve manevi huzuru elde edebilmesi için barınma ve bina planlamalarında dikkat edilmesi gereken dinî saiklerin önemine vurgu yapmaktadır. Fakat burada ifade edilmesi gereken önemli hususlardan bir diğeri de evlerin mescitlerle olan fiziki yakınlığının yanında, bu yakınlığın bireyi cemaatle namaza katılmaya yönlendirip yönlendirmediğidir. Bu bağlamda Hz. Peygamber, ezanı işittiği ve imkânı olduğu halde camiye ve cemaate katılmayan kişinin namazının kâmil olmayacağını ifade etmektedir.⁷⁹ Dolayısıyla rivayetin, yalnızca evlerin mescitlerle arasındaki coğrafi yakınlığına değil, aynı zamanda kişinin ibadetle olan bağıını kuvvetlendirici ve teşvik edici yönünün olması gerektiğine de işaret ettiği söylenilebilir.

İnsanın yaşamış olduğu evlerin manevi ve psikolojik etkilerinin önemli olduğuna dair nakledilen bir diğer rivayet ise şu şekildedir: Bir kimse Hz. Peygamber'e gelerek dedi ki: "Ya Rasûlallah! Biz daha önceden bir evde ikamet ediyorduk; orada iken malımız fazla, nüfusumuz kalabalıktı. Ardından farklı bir eve taşındık. Ancak orada malımız da nüfusumuzda azaldı." Bu sözler karşısında Hz. Peygamber: "O halde o evi kötü bir yer olması nedeniyle terk edin." buyurdu.⁸⁰

Bu rivayette kişinin huzurunun ve malının bereketinin yaşam sürmüş olduğu evle bağlantılı olduğuna dair işaret de bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in bu evi hayırsız/kötü olarak nitelendirmiş olması meselenin yalnızca maddi değil, manevi uyumsuzluktan kaynaklı olabileceği şeklinde de değerlendirilebilir. Çünkü bazı konutlar ve mekânlar, kişilerde darlık, çekişme ve stres gibi menfi duygular açığa çıkarabilir. Bununla beraber Hz. Peygamber'in o kişilere oradan taşınmalarını emretmiş olması, mekânda uğursuzluk bulunabileceğine dair zihinlerinde oluşabilecek ihtimalleri ve batıl düşünceleri ortadan kaldırmayı hedefleyen bir tutum şeklinde de yorumlanmaktadır.⁸¹ Dolayısıyla evden uzaklaşma fikri yalnızca mekânsal bir değişiklik değil, aynı zamanda yaşanılan yerle özdeşleşen menfi etkilerden de temizlenme ihtiyacını ifade etmektedir. Bu rivayete göre şayet yaşam sürülen bir mekân insana devamlı sıkıntı ve problem yaşıyorsa, oradan başka bir yere geçmek bir çözüm metodu olarak değerlendirilebilir.

Hz. Peygamber'in bina inşası hususunda öngörmüş olduğu sadelik ve tevazu ilkesi

"Tıb", 24 (No. 3916); İbn Mâce, "Tıb", 43 (No. 3537); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/217 (No. 12179).

⁷⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bâri*, 6/62.

⁷⁹ Ebû Dâvûd, "Salât", 47 (No. 551); İbn Mâce, "Mesâcid", 17 (No. 793).

⁸⁰ Ebû Dâvûd, "Tıb", 24 (No. 3924).

⁸¹ Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd*, 10/300.

evlerin iç dekorasyonu ile ilgili de paralellik arz etmektedir. Bu bağlamda aşırı süslü bulmuş olduğu bir eve girmeyi reddetmesi bunun en bariz örneklerindendir. Kendisine böyle bir eve girmeyip neden geri döndüğü sorulduğunda ise: “Benim veya başka herhangi bir peygamberin bu şekilde süslenmiş bir mekâna girmesi uygun değildir.”⁸² yanıtını vermiştir. Hadisle ilgili getirilen yorumlara bakıldığında ise Hz. Peygamber’in girmekten geri durduğu evin duvarlarının tıpkı bir gelin odası gibi nakışlı yün kumaşlarla veya altın karışımı olan bir madde ile süslediği ifade edilmektedir. Her iki durum ise gereksiz ve abartılı olarak karşılandığından Hz. Peygamber’in böyle bir eve girmekten imtina ettiği belirtilmektedir.⁸³ Bu olay, Hz. Peygamber’in konut algısının tevazu, gösterişsizlik ve sadelik ilkesi üzerine kurulu olduğunun en bariz örneklerindendir. Çünkü mekânlar iç ve dış yapıları ile kullanılan renk ve dekorasyonlarla beraber kişiyi etkilemektedir. Mekânın tasarımı ve iç dizaynı insana psikolojik mesajlar vermektedir. Bu durum ise insanda olumlu ya da olumsuz duyguları beraberinde getirmektedir.⁸⁴ Hz. Peygamber ise hem kişisel hayatında hem de risâlet görevinde iç mekânı süslü yerleri tercih etmemiştir. Bu durum insanda oluşabilecek kibir ve gösteriş duygusuna karşı alınmış bir tedbir olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in bina inşa faaliyetlerinde ilke edinmiş olduğu ihtiyaç, sadelik ve tevazu temelli yaklaşımın, evlerin iç dizaynı için de geçerli olduğu söylenilebilir. Sonuç olarak bu rivayet Hz. Peygamber’in sadece bir dekorasyon tercihini değil, manevi ve ahlâkî duruşunu da yansıtmaktadır.

5. Evlerin Ahlâkî Misyonu ve Manevi Fonksiyonu

Bina inşası konusunda rivayetlerin fiziki olarak ortaya koymuş olduğu temel ilkeler değerlendirildikten sonra bu yapıların ahlâkî ve manevi konumuna işaret eden hadisleri de ele almak gerekmektedir. Çünkü İslam düşüncesinde konut sadece bir barınma alanı değil, aynı zamanda dînî, manevi ve ahlâkî olguların da yaşandığı bir merkezdir. Bu açıdan ev, kişinin hem toplumsal hem de bireysel olarak yükümlülüklerinin pratiğe dönüştüğü ilk mekandır. Dolayısıyla evlerin fiziki yapıları ile ilgili nakledilen rivayetler kadar o evin içinde yaşayan insanların nasıl bir yaşam tarzına sahip olmaları gerektiğine yönelik hadisler de aktarılmıştır. Çünkü bir yapı fiziki açıdan rivayetlerde bildirilen bütün detaylara uygun olsa da içinde yaşayanların davranış modelleri daha önemli bir konuma sahiptir.

Konutların iç yapısını ortaya koyan en dikkat çekici rivayetlerden bir tanesi yetimlere yönelik yapılan uygulamalar üzerinden şekillenmektedir. Buna göre evlerin kıymeti mimari özelliklerinden ziyade içinde sergilenen, merhamet, şefkat ve ahlâkî durum ile

⁸² Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 8 (No. 3755); İbn Mâce, “Et’ime”, 56 (No. 3360); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/251 (No. 21922); Bezzâr, *el-Müsned*, 9/279 (No. 3826); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir* 2, 7/84 (No. 6446); Hâkim en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek*, 2/203 (No. 2758).

⁸³ Bk. Azîmâbâdî, *Avnü’l-ma’bûd*, 10/163; Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî vd., *Şerhu Sünen-i İbn Mâce (Mecmû’ min şurûh [Misbâhu’l-zücâce - İncâ’ü’l-hâce - Mâ yeliku min halli’l-lugât ve şerhi’l-müşkilât])* (Karaçi: Kadîmî Kütübhâne, t.y.), 241.

⁸⁴ Bk. Nedim Alici - Müge Göker Paktaş, “İç Mekânda Renk Algısı ve Psikolojiye Etkileri”, *Modular Journal* 3/1 (29 Haziran 2020), 95.

ölçülmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber: “Müslümanların sahip olduğu evlerden en hayırlısı içinde kendisine güzel, merhametli ve iyi davranılan bir yetimin olduğu evdir. İçinde yetime kötü davranılan ev ise en kötü evdir.”⁸⁵ buyurarak, evlerin merhamet ve güzel ahlak merkezi olması gerektiğini vurgulamaktadır. Yetim hakkının önemine hadislerde vurgu yapıldığı gibi Kur’ân’da da çeşitli yerlerde üzerinde durulmuştur.⁸⁶ Dolayısıyla yetime karşı sergilenecek iyi veya kötü tutumlar sadece bireysel ilişkileri değil konutların manevi atmosferini de olumsuz yönde etkileyebilir. Bununla beraber ev, içinde yaşayanların duygu ve düşüncelerini geliştiren ve yönlendiren bir ortamdır. İyi veya kötü, doğru ya da yanlış bilgi ve tecrübelerin öğrenildiği mekânlar evlerdir.⁸⁷ Özellikle çocuklar açısından ilk eğitim kurumu mesabesinde olan evlerde sergilenen tutumlar, ileride topluma kazandırılacak iyi veya kötü bireyleri belirlemektedir. Ayrıca Hz. Peygamber’in en hayırlı ve en kötü ev olarak tanımladığı yapıların fiziksel özelliklerinden ziyade iç yapısına vurgu yapması ise İslam’da esas olan ahlâkî bakış açısını en bariz şekilde ortaya koyar niteliktedir. Dolayısıyla evlerin yalnızca aile bireylerinin barınmasını üstlenen bir yapı olduğunda değil, aynı zamanda toplumun güçsüz halkalarına da kucak açtığında değerli olacağı ifade edilebilir.

Müslümanların evleri ilim, ibadet ve imanın merkezi olduğunda da ayrıca değerli görülmektedir. Bu bağlamda müminin evinde Kur’ân okunmalı ve Allah’ın kelamı yankılanmalıdır. Bu hususta Hz. Peygamber: “Kur’ân Allah’ın bir ziyafetidir. Mümkün olduğu kadar ondan faydalanmaya çalışın. Çünkü ben, içinde Allah’ın kitabından bir şey olmayan ev kadar hayırsız ve kötü olan başka bir şey bilmiyorum. İçinde Allah’ın kitabı Kur’ân’dan bir şey bulunmayan kalp ise harabe olan bir ev gibidir.”⁸⁸ buyurarak, yaşam alanları olan konutlarda Kur’ân’ın merkeze alınması gerektiğini belirtmektedir. Kur’ân’dan uzak olan mekân ile kalbin durumunun aynı rivayet içerisinde bildirilmesi ise insanın yaşadığı evle duygu durumunun paralellik göstereceğine işaret olarak değerlendirilebilir. Belki ev, dış görünüş itibarıyla sağlam, fiziksel olarak da hadislerin öngördüğü şartları haiz olabilir. Ancak içinde Kur’ân okunmayan/öğretilmeyen evin manevi atmosferi sönük, orada yaşayanların kalpleri ise donuk olacaktır. Dolayısıyla evin manevi işlevinin, Kur’ân’ın öğrenilmesi ve yaşanması ile canlanacağı belirtilmelidir.

Rivayetlere göre evlerin iç yapısının, orada yaşayan kişilerin gerçekleştirdiği eylemlere göre şekilleneceğine dair en somut örneklerden birisi de namaz ibadetidir. Bu bağlamda Hz. Peygamber, “Bazı namazlarınızı evlerinizde kılın. Böylelikle evlerinizi kabirlere dönüştürmeyin.”⁸⁹ sözüyle mekân ve eylem arasında güçlü bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Bu rivayet, konutların manevi canlılığını muhafaza etmenin en temel

⁸⁵ İbn Mâce, “Edeb”, 6 (No. 3679).

⁸⁶ Bk. el-Bakara, 2/83, 177; en-Nisâ, 4/2; el-Haşr, 59/7.

⁸⁷ Yüksel Gögebakan, “Karakteristik Bir Değer Olan Geleneksel Türk Evi’nin Oluşumunu Belirleyen Unsurlar ve Bu Evlerin Genel Özellikleri”, *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi* 1/1 (09 Haziran 2015), 44.

⁸⁸ Dârimî, “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 1 (No. 3350).

⁸⁹ Buhârî, “Salât”, 52 (No. 432); “Teheccüd”, 37 (No. 1187); Müslim, “Müsâfirîn”, 208, 209 (No. 777); Ebû Dâvûd, “Vitr”, 11 (No. 1448); Tirmizî, “Salât”, 213 (No. 451); Nesâî, “Kıyâmü’l-leyl”, 1 (No. 1598).

metotlarından birinin, orada namaz ile meşgul olunması gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü mezarlıklar, sessiz, canlılık bulunmayan ve ibadetten mahrum olan mekanlardır. Bu bakımdan evlerin kabirlere benzememesi için konutlarda, insanın ruhunu besleyecek ibadetlerin önemine dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla ibadetler, yalnızca camilere özel eylemler değil, aynı zamanda bir kısmının da evlerde ihya edilmesi gereken fiiller olarak telakki edilmelidir. Bu rivayet aynı zamanda konutların manevi ve ahlâkî işlevinin muhafaza edilmesi bakımından da bir talim ve tedbir tavsiyesidir. Evlerde gerçekleştirilen ibadetlerin aile bireylerinin ruhsal dayanıklılığını artırırken aynı zamanda sekînet ve huzura vesile olacağı da söylenebilir.⁹⁰

Netice olarak, İslam düşüncesine göre evlerin fiziksel özellikleri kadar içlerinde yaşanan hayat tarzı da oldukça mühimdir. İslam'ın konut inşasına bakış açısı, şekilden ziyade, ahlâkî ve manevi misyona yöneliktir. Buna göre rivayetlerde yer alan bina inşasına yönelik fiziksel ve şeklî uyarıları göz ardı etmek elbette doğru bir yaklaşım değildir. Ancak rivayetlerin bina inşasına bakışını yalnızca şekilsel düzleme indirgeyip, ahlâkî boyutunu göz ardı etmek ise İslam'ın ruhuna aykırı bir değerlendirme olacaktır. Bu bağlamda içerisinde şefkat ve merhamet duygularından yoksun, Allah'ın zikrinin ve kelamının yankılanmadığı, namaz ve çeşitli ibadetlerle meşgul olunmayan bir ev, fiziksel olarak hangi özellikleri taşıdığına bakılmaksızın kabirden farksız görülmektedir. Buna göre yaşam alanlarımızın fiziksel özellikleri bakımından israf, gösteriş ve kibirden uzak olmaları gerektiği gibi içlerinde yetişen bireylerin de İslâm ahlakına göre şekillenecek bir yaşam tarzına sahip olmaları oldukça önemlidir. Aksi takdirde bu evler, dışarıdan sağlam yapılar olarak görünse de manevi yoksunluk nedeniyle ölü mekanlar durumuna gelme problemiyle karşı karşıya kalacaktır.

Sonuç

Hz. Peygamber'in uygulamaları, sözleri ve bunlara dayanan nakiller çerçevesinde yapılan değerlendirmeler, İslam'ın bina yapımına karşı tek yönlü bir tutum sergilemediğini göstermektedir. Rivayetler, inşa meselesini yüzeysel bir karşıtlık veya sonsuz bir teşvik ile değil, bağlama göre değişen hükümlerle ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre rivayetlerin, binanın fiziksel özelliklerinden ziyade, inşa eden kişinin niyetine, sosyal çevreye yansımaya ve yapılan binanın manevi/ahlâkî işlevlerine odaklandığı anlaşılmaktadır.

Bina inşasını tenkit eden rivayetlerin hedefinde, direkt olarak inşa eylemi değil, gösteriş, israf, kibir, sosyal adalet ihlali ve dünyevîleşme gibi etkenler yer almaktadır. Bu hususta yüksek yapılarla övünme ve inşa faaliyetlerinde yarışa girilmesinin kıyamet alameti olarak zikredilmesi, meselenin ahlâkî boyutunun ön planda olduğuna dikkat çekmektedir. Buna karşılık, iyi niyet, zaruret, ihtiyaç ve toplumsal fayda gibi faktörler göz önünde bulundurularak inşa edilen yapılar ise Hz. Peygamber tarafından teşvik edilmiş ve bir kısmı ise sadaka-i câriye şeklinde tanıtılarak uhrevî yararına dikkat çekilmiştir.

Bina inşa faaliyetleri, bireyin toplumla olan münasebetini, niyetini ve uhrevî bakış

⁹⁰ Bk. er-Ra'd, 13/28.

açısını ortaya koyar niteliktedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in konut düzeni örnek teşkil etmektedir. Onun evleri zarurete göre düzenlenmiş ve ihtiyacı kadar inşa edilmişti. Mahremiyete uygun yaşam alanları oluşturulmuş ve gösterişten uzak tasarlanmıştı. Buna göre günümüzde de israf ve gösterişe gidilmediği takdirde ailenin sayısına, toplumsal ve kültürel ihtiyaçlara göre konutların planlanmasının ve inşa edilmesinin meşru olacağı anlaşılmaktadır.

İslam tarihi de bina inşası meselesinin çok yönlü olduğuna tanıklık etmektedir. Şöyle ki; İslâm medeniyetinde yalnızca evler ve konutlar değil, medreseler, camiler, hanlar vb. toplum yararına hizmet veren çeşitli kamusal mekanlar da inşa edilmiştir. Şayet bina inşa faaliyetleri mutlak manada tenkit edilen bir eylem olsaydı, bu yapılar ve kendilerine özgü mimari de ortaya çıkmazdı. Dolayısıyla buradaki temel ölçü, inşa faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan yapıların hangi niyetlerle yapıldığı ve neye hizmet ettiği ile ilişkilidir.

Bina inşası meselesi ele alınırken meseleyi yalnızca fiziki boyutları ile değerlendirmek doğru değildir. Çünkü İslâm'ın binalara bakış açısı yalnızca mimari ölçütlere değil, orada yaşayanların nasıl bir hayat inşa ettiklerine de yönelmektedir. Buna göre içinde Allah'ın zikredildiği, kelimanın yankılandığı, sevgi, merhamet ve şefkatin yoğun bir şekilde hissedildiği, iftira, gıybet ve yalan gibi kötü hasletlerin barınmadığı bir ev İslâm'a göre ideal konut anlayışına oldukça yakındır. Çünkü rivayetler evlerin hem fiziken hem de manen geniş olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ancak içinde Allah'ın hatırlanmadığı, Kur'ân'ın okunmadığı ve ibadetlerin yer bulamadığı evler ise manevi açıdan ölü mekanlar olarak tanıtılmıştır.

Günümüzde şehirleşme, artan nüfus sayısı ve aile yapılarında görülen farklılıklar nedeniyle çok odalı konutlar ve apartman yaşamları kaçınılmaz bir hal almıştır. Fakat önemli olan bu zorunluluk nedeniyle bireylerin israfa, gösterişe ve ahlâkî yozlaşmaya yönelmemeleridir. Binaların fiziki yapıları hangi özelliklerde olursa olsun, içlerinde sade ve mütevazı bir hayat sürülmeli, mahremiyete uygun koşullar sağlanmalıdır. Komşuluk hukuku ve misafirperverlik gibi İslamî değerlerin yaşatılmasına özen gösterilmelidir. Dolayısıyla inşa faaliyetlerinde işlevsellik ve sadelik, konut içi yapılanmada ise huzur ve mahremiyet, nebevî konut telakkisinin en temel ilkeleri olarak tespit edilmiştir.

Bina inşasını meşru kılan ihtiyaç ve zaruret faktörü sınırlarının belli bir tanıma indirgenmesi zordur. Çünkü yaşamını yalnız sürdüren birisi ile çekirdek veya geniş aile olarak yaşayan bireylerin ihtiyaçları farklılık göstermektedir. Bununla birlikte sosyal ilişkilerin güçlü olduğu toplumlarda misafirlere ve mahremiyete uygun ağırlamaya uygun koşullar sağlanmalıdır. Dolayısıyla meşru ve gerekli ihtiyaçlara dayalı, ailevi ve toplumsal menfaati gözetken binaların hayırsız olduğunu iddia etmek İslâm'ın ruhuna aykırı olacaktır.

Netice olarak şunu ifade etmek gerekir ki; Hz. Peygamber'in inşa faaliyetlerine yönelik hadisleri yalnızca şekilsel ve fiziksel bir düzlemde değerlendirilmeyip, aynı zamanda ahlâkî ve uhrevî bir sorumluluk çağrısı olarak yorumlanmalıdır. İncelenen rivayetlerden ortaya çıkan ortak mesaj ise bireysel hırsları dizginlemek, sosyal adaleti muhafaza etmek ve

mekanları maneviyatla bütünleştirmek şeklinde beyan edilebilir. Dolayısıyla bina inşa faaliyetleri bu saiklerle gerçekleştirildiğinde dünyevî ve uhrevî faydalara vesile olacaktır.

Kaynakça | References

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: y.y., 1405/1985.
- Alici, Nedim - Göker Paktaş, Müge. “İç Mekânda Renk Algısı ve Psikolojiye Etkileri”. *Modular Journal* 3/1 (29 Haziran 2020), 89-105.
- Aydın, Nevzat. “Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler”. *EKEV Akademi Dergisi* 63 (31 Ağustos 2015), 287-314.
- Aydın, Nevzat. “Hz. Peygamber'in Sünnetinde İdeal Ev ve Temel Vasıfları”. *Din ve Hayat* 43 (Temmuz 2021), 14-18.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü'l-Kârî*. 12 Cilt. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî. *Avnü'l-ma'bûd*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1415/1995.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ* 2. nşr. Muhammed Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1424/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şuabu'l-îmân*. nşr. Abdulali Abdulhumeyd Hâmid, Muhtâr Ahmed en-Nedvî. 14 Cilt. Hindistan: Mektebetu'r-Rüşd, 1423/2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. *el-Müsned*. nşr. Mahfûz er-Rahman Zeynullah vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1430/2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr. 9 Cilt. Beyrut: Dâr-u Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Edebü'l-müfred*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 3. Basım, 1409/1989.
- Canan, İbrahim. “Hz. Peygamber'in Mesken Telakkisi”. *Mesken ve Mesken Mimarimiz Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*. 17-36. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. nşr. Şuayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1424/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Suudî Arabistan: Dâru'l-Muğnî li'n-Neşr ve't-Tevzî, 1412/2000.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'âs es-Sicistanî. *el-Merâsîl*. nşr. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1408/1987.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'âs es-Sicistanî. *es-Sünen*. nşr. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil Karabelelî. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye, 1430/2009.
- Ebû Yâ'lâ, Ahmed b. Ali. *el-Müsned*. nşr. Hüseyin Selîm Esed. 13 Cilt. Dimaşk: Daru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1405/1984.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'îfe*. 14 Cilt. Riyad: Dâru'l-Meârif, 1412/1992.
- Gögebakan, Yüksel. “Karakteristik Bir Değer Olan Geleneksel Türk Evi'nin Oluşumunu Belirleyen Unsurlar ve Bu Evlerin Genel Özellikleri”. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi* 1/1 (09 Haziran 2015), 41-55.
- Güleç Solak, Sevcen. “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış Space-Identity

- Interaction: a Conceptual and Theoretical Overview". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/1 (01 Ocak 2017), 13-37.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek alâ's-Sahîhayn*. nşr. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Büstî. *Me'âlimü's-Sünen*. 4 Cilt. Haleb: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. nşr. Hüsameddin el-Kudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. nşr. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1271/1952.
- İbn Ebî'd-Dünyâ. *Kısarü'l-emel*. nşr. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2. Basım, 1417/1997.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-bârî şerh-u Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbakî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Tehzîbü't-tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Matbaat-u Dâirati'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1326/1908.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Mukaddime*. çev. Halil Kendir. 3 Cilt. Ankara: Yeni Şafak Yayınları, 2004.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sahîh* 2. nşr. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2. Basım, 1414/1993.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. nşr. Muhammed Abdülmuîd Han, Muhammed Abdürreşîd. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Usmâniyye, 1393/1973.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. nşr. Şuayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1414/1993.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sâ'd. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî. *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*. nşr. Fehîm Muhammed Şeltût. 4 Cilt. y.y.: Cidde, 1399/1979.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî* 7. 10 Cilt. Mısır: Matbaatu'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 7. Basım, 1323/1905.
- Kudâ'î, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer. *Müsnedü's-Şihâb*. nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2. Basım, 1407/1986.
- Kur'an Yolu*. Erişim 23 Mayıs 2025. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1401/1980.
- Mübârekfûrî, Ebû'l-Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahîm. *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerh-i câmi'i't-*

- Tirmizî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürreûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûreddîn Alî. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*. 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetü't-Ticariyyeti'l-Kübra, 1356/1937.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsil-Arabî, t.y.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü's-suğrâ*. nşr. Abdulfettah Ebû Gudde. 9 Cilt. Haleb: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmî, 2. Basım, 1406/1986.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc şerh-u Sahîh-i Müslim b. Haccâc* 2. 18 Cilt. Beyrut: Dâr-u İhyâit-Türâsi'l-Arabî, 1392/1972.
- Özek, Ali. "Kur'an'a Göre İslâmî Mesken veya Bir Müslümanın Evi Nasıl Olmalıdır?" *Mesken ve Mesken Mimarimiz Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*. 11-15. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *ez-Zer'â ilâ mekârimi's-şer'î'a*. nşr. Ebû'l-Yezîd Ebû Zeyd el-'Acemî. Kahire: Dâru's-Selâm, 1428/2007.
- San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'. *el-Musannef* 2. nşr. Habîbu'r-Rahman el-Â'zamî. 11 Cilt. Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 2. Baskı, 1404/1983.
- Semhûdî, Ebû'l-Hasen Nûreddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî. *Vefâ'ül-vefâ bi-ahbâri dârü'l-Mustafâ*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Sindî, Ebû'l-Hasen Nûreddîn Muhammed b. Abdilhâdî. *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni'n-Nesâî*. 8 Cilt. Haleb: Mektebü'l-Matbû'âtü'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî vd. *Şerhu Sünen-i İbn Mâce (Mecmû' min şurûh [Misbâhu'z-zücâce - İncâ'ül-hâce - Mâ yelîku min halli'l-lugât ve şerhi'l-müşkilât])*. Karaçi: Kadîmî Kütübhanê, t.y.
- Şühde el-Kâtibe. *el-Umde mine'l-fevâ'id ve'l-âsâri's-sihâh ve'l-garâ'ib fî Meşyehati Şühde*. nşr. Fevzî Abdülmuttalib. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1415/1994.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsat*. nşr. Târik b. 'Avzillâh b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, t.y.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr* 2. nşr. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebet-ü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1415/1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *Şerh-u müşkili'l-âsâr*. nşr. Şuayb el-Arnaût. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1415/1995.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1419/1998.